

Η παρουσία ελληνικών επιχειρήσεων στις Χ.Κ.Α.Ε. Ιδιομορφίες και συνέπειες

Στ. Καραγιάννη*, Ηλίας Κατσίκας**,
Λόης Λαμπριανίδης***

Περίληψη

Η μετάβαση των χωρών της Κ.Α.Ε. στο σύστημα της αγοράς, δημιούργησε ένα κλίμα ευφορίας όσον αφορά το μέλλον της ελληνικής βιομηχανίας. Κλειδί αυτής της προοπτικής θεωρείται η πραγματοποίηση άμεσων επενδύσεων. Το ενδιαφέρον μας εδώ επικεντρώνεται στην ανάλυση των χαρακτηριστικών των παραγωγικών επενδύσεων στις χώρες της Βαλκανικής, έχοντας ως μέτρο σύγκρισης τις επενδύσεις που πραγματοποιούνται στις Κ.Α.Ε. οι αναπτυγμένες χώρες. Η ιδιομορφία που προκύπτει για τις ελληνικές επενδύσεις αφορά στο δυσανάλογα υψηλό ποσοστό που πραγματοποιείται με κίνητρο το χαμηλό κόστος παραγωγής. Οι επενδύσεις αυτού του τύπου σχετίζονται αποκλειστικά σχεδόν με το έτοιμο ένδυμα και συνεπάγονται σημαντικές απώλειες στον τομέα της απασχόλησης, ενώ στον τομέα του εισοδήματος οι επιπτώσεις είναι αμφιλεγόμενες. Αντίθετα, οι επενδύσεις που έχουν ως στόχο την κατάκτηση προνομιακών θέσεων στην τοπική αγορά διαγράφουν ευνοϊκότερες προοπτικές για το μέλλον της ελληνικής οικονομίας.

1. Εισαγωγή

Η κατάρρευση των πρώην σοσιαλιστικών οικονομιών και η με-

* Αναπληρώτρια Καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.

** Επίκουρος Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.

*** Αναπληρωτής Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.

τάβασή τους στο σύστημα της αγοράς εκλαμβάνεται ως ευνοϊκή συγκυρία για την αναζωογόνηση της συσσώρευσης κεφαλαίου σε παγκόσμια κλίμακα. Ειδικά για την Ευρώπη η αντίληψη που διαμορφώνεται είναι ότι το άνοιγμα των χωρών αυτών στο σύστημα της αγοράς αποτελεί μοναδική ευκαιρία για το σπάσιμο της παρατεταμένης ύφεσης που κατατρέπει την Ε.Ε. τα τελευταία χρόνια. Η έμφαση στις ευνοϊκές επιπτώσεις πάνω κυρίως στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης απορρέει από τη γεωγραφική εγγύτητα καθώς και από τους παραδοσιακούς δεσμούς που συνδέουν τις δυο περιοχές. Ανάλογες είναι και οι αντιλήψεις που διαμορφώνονται στην Ελλάδα. Παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα γειτνιάζει με τις λιγότερο Αναπτυγμένες Χώρες της Κ.Α.Ε. (Κεντρική Ανατολική Ευρώπη) και ότι δε διαθέτει αξιόλογη εμπειρία διεθνοποιημένης παραγωγής, ωστόσο η αντίληψη που καλλιεργείται είναι ότι στην ελληνική οικονομία και ιδιαίτερα στην ελληνική βιομηχανία προσφέρεται μια μοναδική ευκαιρία για την αναχαίτιση της πτωτικής της πορείας και εισόδου της σε νέα αναπτυξιακή τροχιά. Οι μεγαλύτερες προσδοκίες συγκεντρώνονται στον τομέα της οικονομικής διεξόδου στις χώρες αυτές μέσω της πραγματοποίησης άμεσων επενδύσεων.

Πρωταρχικός μας στόχος εδώ, λοιπόν, είναι η αποτύπωση των χαρακτηριστικών που σημαδεύουν τις ελληνικές επενδύσεις στις Χ.Κ.Α.Ε. και η σκιαγράφηση των επιπτώσεών τους πάνω στην ελληνική οικονομία. Ωστόσο η αναζήτηση των χαρακτηριστικών των άμεσων ελληνικών επενδύσεων στο εξωτερικό προϋποθέτει μια συνολικότερη εικόνα τόσο των τάσεων που ακολουθούν οι άμεσες επενδύσεις σε παγκόσμια κλίμακα, όσο και των ιδιαιτεροτήτων που παρουσιάζονται όταν πρόκειται για επενδύσεις προς τις χώρες της ΚΑΕ. Για το σκοπό αυτό επιλέγονται ορισμένα κριτήρια όπως είναι για παράδειγμα η κλαδική τους κατανομή, η γεωγραφική τους διασπορά κ.λπ., με βάση τα οποία συγκρίνονται και σχολιάζονται οι ελληνικές επενδύσεις. Έτσι στην ενότητα II δίνεται μια σφαιρική εικόνα των άμεσων επενδύσεων διεθνώς και της εξέλιξής τους για μια αρκετά εκτενή χρονική περίοδο. Στη συνέχεια (ενότητα III) το ενδιαφέρον μας συγκεντρώνεται στις άμεσες επενδύσεις που πραγματοποιούν οι αναπτυγμένες κυρίως χώρες στις Χ.Κ.Α.Ε. (Χώρες Κεντρικής Ανατολικής Ευρώπης), ενώ στην ενότητα IV αναλύονται τα χαρακτηριστικά των ελληνικών επενδύσεων. Η συζήτηση κλείνει (ενότητα V) με τις επισημάνσεις που αφορούν στις ιδιαιτερότητες των ελληνικών επενδύσεων στις Χ.Κ.Α.Ε. και των πιθανών επιδράσεών τους πάνω στην ελληνική οικονομία¹.

2. Σύντομη επισκόπηση της εξέλιξης των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων

Κατά την περίοδο 1870-1913 η παγκοσμιοποίηση της οικονομικής δραστηριότητας επεκτάθηκε με πολύ γρήγορους ρυθμούς, εξαιτίας ενός φιλελεύθερου θεσμικού πλαισίου που αποτελούσε σταθεροποιητικό παράγοντα στην παγκόσμια οικονομία (Χρυσός κανόνας) και σχεδόν τελείως ανεξέλεγκτες ροές κεφαλαίων. Η συγκέντρωση του μεγαλύτερου μέρους του πλανήτη υπό τον έλεγχο ενός μικρού αριθμού αποικιοκρατικών χωρών συνέβαλε επίσης θετικά σε αυτή τη λειτουργία. Η Μεγ. Βρετανία είναι η κυριότερη χώρα προέλευσης Α.Ξ.Ε. (Άμεσες Ξένες Επενδύσεις) καθώς ελέγχει περίπου το μισό του συνόλου των παγκοσμίων αποθεμάτων (το μερίδιό της είναι μεγαλύτερο από αυτό της Γαλλίας, Γερμανίας και των ΗΠΑ μαζί). Την περίοδο αυτή οι Α.Ξ.Ε. έχουν ως πρωταρχικό στόχο την εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών των Λιγότερο Αναπτυγμένων Χωρών (ΛΑΧ). Υπολογίζεται ότι ο πρωτογενής τομέας απορροφούσε το 55% του συνόλου των Α.Ξ.Ε., ο τομέας των μεταφορών (και κυρίως η κατασκευή σιδηροδρομικών δικτύων) και της διανομής το 30%, ενώ ο τομέας της μεταποίησης έφθανε μόνο το 10% (Flound και McCloskey, 1981).

Η μεσοπολεμική περίοδος χαρακτηρίζεται από εσωστρέφεια και επιστροφή στην οικονομική ανάπτυξη του εθνικού κράτους. Κατά την περίοδο αυτή το διεθνές χρηματοοικονομικό σύστημα είναι ασταθές, οι ροές Α.Ξ.Ε. είναι πολύ περιορισμένες και δε φτάνουν τα επίπεδα της περιόδου πριν το 1913, ενώ το διεθνές εμπόριο παραμένει υπανάπτυκτο καθώς αναβιώνουν προστατευτικές οικονομικές πολιτικές. Το εξωτερικό εμπόριο διεξάγεται κυρίως στο εσωτερικό των σφαιρών επιρροής, με αποτέλεσμα την έξαρση του εθνικισμού και του ανταγωνισμού στο επίπεδο της κατάκτησης των διεθνών αγορών. Η ρευστότητα και η αβεβαιότητα που χαρακτηρίζουν το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα κορυφώνονται με τη μεγάλη οικονομική κρίση του 1929, η οποία επέτεινε τις πολιτικές προστατευτισμού.

Κατά την πρώιμη μεταπολεμική περίοδο έχουμε αποκατάσταση της σταθερότητας του χρηματοοικονομικού συστήματος με τη συμφωνία του Bretton Woods. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη σταδιακή αύξηση των ροών διεθνούς κεφαλαίου. Στη δεκαετία του 1960 οι Α.Ξ.Ε. αυξάνονται με ρυθμούς διπλάσιους από αυτούς του ΑΕΠ (Clegg, 1996). Κατά την περίοδο αυτή οι ΗΠΑ αποτε-

λούν την κύρια χώρα προέλευσης Α.Ξ.Ε., με προορισμό κυρίως τις οικονομίες της Δ. Ευρώπης. Οι Α.Ξ.Ε. πραγματοποιούνται στον τομέα της μεταποίησης – κυρίως σε κλάδους εντάσεως κεφαλαίου όπως αυτοκινητοβιομηχανία, βιομηχανία χημικών κ.λπ. (Todaro, 1996) με κύριο στόχο την παράκαμψη του δασμολογικού πλαισίου. Η εφαρμογή πολιτικών υποκατάστασης των εισαγωγών σε πολλές αναπτυσσόμενες οικονομίες –κυρίως της Λ. Αμερικής– με σχετικά μεγάλες εσωτερικές αγορές –όπως η Βραζιλία και η Αργεντινή– έχει ως αποτέλεσμα την εισροή Α.Ξ.Ε. Από τη δεκαετία του 1960 και μετά η Ιαπωνία εμφανίζεται ως μία σημαντική πηγή Α.Ξ.Ε. (Πίνακας 1). Αλλά η πλειοψηφία των ιαπωνικών επενδύσεων κατευθύνονται κυρίως προς τις ΗΠΑ για να παρακάμψουν το δασμολογικό πλαίσιο και να αυξήσουν το μερίδιό τους σε αυτή την αγορά των 250 εκ. εύπορων καταναλωτών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1
Σύνθεση συσσωρευμένων Α.Ξ.Ε. κατά χώρα προέλευσης

	1914	1960	1978	1992
Γαλλία	12,2	6,1	3,8	8,3
Γερμανία	10,5	1,2	7,3	9,2
Ιαπωνία	0,1	0,7	6,8	13,0
ΗΠΑ	18,5	49,2	41,4	25,3
Μ. Βρετανία	45,5	16,2	12,9	11,4

Πηγή: UN (1995).

Κατά τη δεκαετία του 1970, όταν πλέον η αποτυχία της πολιτικής υποκατάστασης των εισαγωγών είναι εμφανής και οι αναπτυσσόμενες χώρες αυξάνουν το βαθμό εξωστρέφειάς τους παρατηρείται μια σημαντική στροφή στη σύνθεση των Α.Ξ.Ε. Πιο συγκεκριμένα, οι επενδύσεις που γίνονται στις αναπτυσσόμενες χώρες επικεντρώνονται πλέον σε τομείς εντάσεως εργασίας για να εκμεταλλευθούν το συγκριτικό πλεονέκτημα αυτών των χωρών – το χαμηλό κόστος εργασίας. Επιπλέον αυτές οι επενδύσεις δε σκοπεύουν πια στην κατάκτηση της εσωτερικής αγοράς αλλά στην παγκόσμια αγορά.

Τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια χαρακτηρίζονται από δύο σημαντικές μεταβολές τόσο όσον αφορά την κλαδική τους κατανομή όσο και την περιοχή (χώρα) προέλευσής τους. Πιο συγκεκριμένα, ενώ σε προηγούμενες περιόδους οι Α.Ξ.Ε. σκόπευαν στην εκμε-

τάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών και των παραδοσιακών κλάδων μεταποιητικής δραστηριότητας των αναπτυσσομένων χωρών, μετά το 1980 παρατηρείται μία σημαντική στροφή των Α.Ξ.Ε. από τον τομέα της μεταποίησης στον τομέα των υπηρεσιών. Ο Clegg (1996), επισημαίνει ότι αυτή η τάση παρατηρείται στις ΗΠΑ, Ιαπωνία, Γαλλία, Γερμανία και Μεγ. Βρετανία, τις κυριότερες χώρες προέλευσης. Για την ακρίβεια, στρέφονται κυρίως σε προηγμένους τεχνολογικά μεταποιητικούς τομείς και πρωταρχικά στον τομέα των υπηρεσιών (Ozawa, 1992). Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 περισσότερες από τις μισές Α.Ξ.Ε. που προέρχονται από βιομηχανικές χώρες έγιναν στον τομέα των υπηρεσιών (UN, 1995). Η μεταβολή αυτή είναι αποτέλεσμα διαρθρωτικών αλλαγών, που συνεπάγονται ότι ο πιο δυναμικός τομέας οικονομικής δραστηριότητας είναι πλέον αυτός των υπηρεσιών. Εκεί συσσωρεύονται οι μεγαλύτερες δυνατότητες μεγέθυνσης και τα υψηλότερα ποσοστά κέρδους. Επιπλέον οι πολυεθνικές επιχειρήσεις στον τομέα των υπηρεσιών χρειάζονται για να ικανοποιούν τις ανάγκες πολυεθνικών πελατών τους.

Δεύτερον, υπήρξαν σημαντικές αλλαγές στη χώρα προέλευσης των διεθνών κεφαλαίων. Κατά τη μεσοπολεμική και πρώιμη μεταπολεμική περίοδο οι ΗΠΑ αντικαθιστούν τη Μεγ. Βρετανία στη θέση της κυριότερης πηγής διεθνούς κεφαλαίου, ενώ η Ιαπωνία στα τέλη της δεκαετίας του '70 καταλαμβάνει τη δεύτερη θέση στις συσσωρευμένες Α.Ξ.Ε. (Πίνακας 1) και την πρώτη θέση στις καθαρές συσσωρευμένες Α.Ξ.Ε. (εκροές-εισροές). Γενικά παρατηρείται μείωση της σημασίας των αναπτυσσόμενων χωρών στην περίοδο 1982-95. Από 98% το 1982-87 σε 85% το 1995, κυρίως λόγω της μείωσης της σημασίας της Μεγ. Βρετανίας (υποδιπλασιασμός της σημασίας της από 20,2% το 1982-87 σε 11,9% το 1995). Παράλληλα παρουσιάζεται μια τεράστια αύξηση (εννεαπλασιασμός της σημασίας των αναπτυσσόμενων χωρών από 1,9% το 1982-87 σε 14,8% το 1995, κυρίως λόγω της Ασίας όπου παρατηρείται εξαπλασιασμός από 1,4% το 1982-87 σε 9% το 1995. Νέες χώρες προέλευσης εμφανίζονται στον ορίζοντα και πιο συγκεκριμένα οι νέες βιομηχανικές χώρες όπως η Ν. Κορέα, το Χογκ-Κογκ κ.λπ. Οι Χ.Κ.Α.Ε. ουσιαστικά δεν πραγματοποιούν Α.Ξ.Ε. (0,01% το 1982-87, 0,03% το 1992 και 0,24% το 1994 - United Nations 1996 και 1997) και είναι κυρίως της Ρωσικής Ομοσπονδίας.

Όσον αφορά στον προορισμό των Α.Ξ.Ε. στο ίδιο διάστημα μπορεί να υποστηριχτεί ότι οι αναπτυσσόμενες χώρες διατηρούν ανεπιφύλακτα το προβάδισμα έναντι όλων των άλλων περιοχών,

μολονότι βέβαια παρουσιάζεται κάποια μείωση της σημασίας τους στην περίοδο 1982-95. Από 78,1% το 1982-87 σε 64,5% το 1995, κυρίως λόγω της μείωσης της σχετικής σημασίας των ΗΠΑ (υποδιπλασιασμός της σημασίας των ΗΠΑ από 40% το 1982-87 σε 19% το 1995, Πίνακας 2). Αύξηση της σημασίας της Δ. Ευρώπης από 31,5% το 1982-87 σε 36,7% το 1995. Όλες οι χώρες της Δ. Ευρώπης παρουσιάζουν αύξηση με εξαίρεση την Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία και Μεγ. Βρετανία. Αντίθετα το ειδικό βάρος της Ασίας ανέρχεται αισθητά (υπερδιπλασιάζεται) από 9,9% το 1982-87 σε 21,6% το 1995. Το αποτέλεσμα αυτό οφείλεται κυρίως στον υπερπενταπλασιασμό της σημασίας της Κίνας από 2% το 1982-87 σε 12% το 1995. Σημαντική μείωση παρατηρείται στη σημασία της Αφρικής από 2,3% το 1982-87 σε 1,5% το 1995 και σταθερότητα στη Λ. Αμερική και Καραϊβική. Οι Χ.Κ.Α.Ε προσελκύουν ελάχιστο ποσοστό Α.Ξ.Ε., που όμως αυξάνεται δραματικά μετά το 1989 (0,03% το 1982-87, 2,35% το 1992 και 4,01% το 1995).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2
Α.Ξ.Ε. κατά χώρα υποδοχής (%)

Χώρα	1982-87	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
ΣΥΝΟΛΟ	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Αναπτυγμένες									
χώρες	78,07	82,48	85,93	84,82	74,40	67,81	62,18	58,83	64,51
Δ. Ευρώπη	31,54	37,93	44,89	52,48	49,78	48,70	37,26	30,31	36,72
Ελλάδα	0,73	0,57	0,38	0,48	0,70	0,68	0,47	0,43	0,28
Β. Αμερική	41,33	39,20	36,52	26,96	19,76	13,14	22,18	24,73	22,68
ΗΠΑ	39,88	36,81	35,19	23,29	15,70	10,46	19,78	22,05	19,13
Άλλες αναπτυγμένες χώρες	5,20	5,35	4,52	5,38	4,86	5,96	2,74	3,79	5,12
Αναπτυσσόμε.									
χώρες	21,85	17,46	13,96	15,04	24,09	29,96	35,17	38,56	31,65
Αφρική	2,78	1,74	2,49	1,04	1,67	1,78	1,59	2,25	1,48
Λ. Αμερική & Καραϊβική	8,95	5,68	3,19	4,16	9,27	10,53	9,36	11,2	18,42
Ασία	9,88	9,85	8,09	9,57	12,80	17,32	24,04	24,93	21,61
Κίνα	2,02	2,01	1,73	1,68	2,69	6,64	13,23	14,97	11,91
Ειρηνικός Κεντρική & Α. Ευρώπη	0,19	0,12	0,12	0,20	0,24	0,24	0,06	0,04	0,03
& Α. Ευρώπη	0,03	0,02	0,14	0,18	1,58	2,35	2,75	2,72	4,01

Πηγή: *United Nations* (1996 και 1997)

Το ποσοστό της Ελλάδας είναι μικρό και μειώθηκε από 0,73% το 1982-87 στο 0,28% το 1995. Η Ελλάδα δε φαίνεται, τουλάχιστον ακόμη, να προσελκύει Α.Ξ.Ε. ως χώρα υποδοχής τόσο για την εκμετάλλευση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της εγχώριας οικονομίας, όσο και γιατί προσφέρει μια καλή βάση σε μια προοπτική εισόδου των επιχειρήσεων στα Βαλκάνια. Ωστόσο αξίζει να σημειώσουμε εδώ ότι από την άποψη της συμμετοχής της στο παγκόσμιο απόθεμα η Ελλάδα βρίσκεται σε πολύ καλύτερη θέση από άλλες χώρες της Δ. Ευρώπης όπως η Ιρλανδία, η Πορτογαλία, η Αυστρία, η Φιλανδία, η Νορβηγία και η Σουηδία. Αυτό οφείλεται στο ότι οι Α.Ξ.Ε. πραγματοποιήθηκαν στην Ελλάδα την περίοδο που παρουσίαζε έντονους ρυθμούς ανάπτυξης –τέλη δεκαετίας του '50 αρχές δεκαετίας του '70– ενώ την τελευταία 20 ετία η χώρα έπαψε πλέον να είναι ελκυστική στις Α.Ξ.Ε.

3. Οι Χώρες Κεντρικής Ανατολικής Ευρώπης και οι Άμεσες Ξένες Επενδύσεις

Κατά την περίοδο του κεντρικού σχεδιασμού οι Χ.Κ.Α.Ε. ήταν κλειστές στις Α.Ξ.Ε. Όμως στις αρχές της δεκαετίας του '70 ορισμένες Χ.Κ.Α.Ε. (όπως η Ρουμανία το 1971 και η Ουγγαρία το 1972) εισήγαγαν νομοθεσία που επέτρεπε τη δημιουργία συμπράξεων με επιχειρήσεις του εξωτερικού (joint ventures). Αυτό δεν οδήγησε στην εισροή μεγάλων Α.Ξ.Ε. καθώς υπήρχαν επιφυλάξεις γύρω από καθοριστικά ζητήματα όπως: επαναπατρισμός κερδών, προστασία από εθνικοποίηση, δικαιώματα ιδιοκτησίας, πολιτική αστάθεια, ελλειπείς ή καταρρέουσες υποδομές, μη μετατρεψιμότητα του νομίσματος κ.λπ. Μόνο στη δεκαετία του '80 υπήρξε κάποιος αξιοσημείωτος αριθμός επενδυτών. στις Χ.Κ.Α.Ε., κυρίως στην Ουγγαρία με αναμφίβολο σημείο τομής το 1989.

Οι Α.Ξ.Ε. παρουσιάζουν μεγάλη ετερογένεια (ως προς το μέγεθός τους, την τεχνολογία που χρησιμοποιούν τον τρόπο διοίκησης τους κ.λπ.), γίνονται για διαφορετικούς λόγους και έλκονται από διαφορετικές πλευρές της οικονομίας υποδοχής. Στην ενότητα αυτή θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε σε κάποια βασικά ερωτήματα σχετικά με την εγκατάσταση Α.Ξ.Ε. στις Χ.Κ.Α.Ε. Στόχος αυτής της προσπάθειας είναι η δημιουργία ενός κατά το δυνατόν τυποποιημένου πλαισίου αξιολόγησης/μελέτης των Α.Ξ.Ε., το οποίο στη συνέχεια θα χρησιμοποιηθεί ως βάση σύγκρισης

των ελληνικών επενδύσεων στις Χ.Κ.Α.Ε. Για το σκοπό αυτό επιλέγονται οι ακόλουθες μεταβλητές: το κίνητρο για την πραγματοποίηση Α.Ξ.Ε., η κλαδική τους κατανομή, η γεωγραφική τους συγκέντρωση, καθώς και ο επικρατέστερος τύπος ελέγχου.

α) *Το κίνητρο*: Η κλασική διάκριση των Α.Ξ.Ε. από την άποψη του κινήτρου που τις κατευθύνει ή διαφορετικά από τον τρόπο λειτουργίας τους στη χώρα υποδοχής, αντιστοιχεί στη σχηματική διάκριση μεταξύ οριζόντιας και κάθετης ολοκλήρωσης (Markusen, 1995). Ως οριζόντιου χαρακτήρα ορίζονται οι Α.Ξ.Ε. που έχουν ως κύριο στόχο την εξυπηρέτηση της τοπικής αγοράς. Κατά κανόνα οι επιχειρήσεις που δημιουργούνται από επενδύσεις αυτής της λειτουργίας είναι παρόμοιες με δραστηριότητες της επιχείρησης αλλού και μπορεί να σημαίνουν επανάληψη (replication) της παραγωγικής διαδικασίας. Αντίθετα, οι Α.Ξ.Ε. που έχουν εξαγωγικό προσανατολισμό, έχουν ως βασικό κίνητρο το χαμηλό κόστος παραγωγής που πηγάζει από το πλεονέκτημα του να έχει κανείς τη δυνατότητα να χωροθετεί την επιχείρησή του σε περιοχές χαμηλού κόστους. Συχνά σημαίνουν επενδυτικά σχέδια που ειδικεύονται σε τμήμα της παραγωγικής διαδικασίας της επιχείρησης και είναι πολύ πιθανόν να ενέχουν μετεγκατάσταση της δραστηριότητας παρά επανάληψή της. Είναι περιττό βέβαια να ειπωθεί ότι η διαχωριστική γραμμή μεταξύ αυτών των δυο διαφορετικών ομάδων δεν είναι ξεκάθαρη (Lanckes και Venables, 1996).

Σύμφωνα με την ορθόδοξη οικονομική θεωρία θα περίμενε κανένας ότι ο παράγοντας που προσελκύει πρωταρχικά το ξένο κεφάλαιο στις Χ.Κ.Α.Ε. είναι το χαμηλό κόστος παραγωγής, το οποίο προσδιορίζεται από το χαμηλό κόστος πρώτων υλών και ενέργειας, αλλά πάνω από όλα από το χαμηλό κόστος εργασίας. Η αμοιβή της εργασίας για παράδειγμα στην περίπτωση της Βουλγαρίας, Ρουμανίας και Αλβανίας είναι χαμηλότερη από την αντίστοιχη των Λιγότερο Αναπτυγμένων Χωρών². Η ελκυστικότητα αυτών των χωρών ως προς τον τομέα του κόστους εργασίας βελτιώνεται ακόμα περισσότερο αν λάβει κανένας υπόψη τη συνεχή υποτίμηση των νομισμάτων τους και την αυστηρή εισοδηματική πολιτική που ακολουθείται (Meyer, 1995). Λογικά λοιπόν θα περίμενε κανένας την πραγματοποίηση άμεσων επενδύσεων κάθετου χαρακτήρα με σκοπό τις εξαγωγές και την αντιμετώπιση του διεθνούς ανταγωνισμού από πλεονεκτικότερες θέσεις. Τέτοιες επενδύσεις πραγματοποιούνται αλλά δεν αποτελούν την πλειοψηφία. Στόχος της πλειονότητας των Α.Ξ.Ε. που πραγματοποιούνται στις Χ.Κ.Α.Ε. είναι ο έλεγχος της τοπικής αγοράς.

Η σχηματοποίηση που επιχειρείται εδώ στρεβλώνει μερικά την ευρύτητα των λειτουργιών που καλύπτουν οι Α.Ξ.Ε. στις Χ.Κ.Α.Ε. Το ξένο κεφάλαιο συμπεριφέρεται σαν να προσπαθεί να καλύψει μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα το σύνολο των λειτουργιών ολόκληρης της ιστορικής περιόδου που οι Χ.Κ.Α.Ε. βρίσκονταν έξω από το πεδίο δράσης του. Δε θα πρέπει δηλαδή σε καμία περίπτωση να υποτιμάται το ενδιαφέρον για την εκμετάλλευση των πλούσιων φυσικών πόρων που διαθέτει η περιοχή κι αυτή η λειτουργία μας μεταφέρει ολοφάνερα πολλά χρόνια πίσω. Ωστόσο είναι πέραν κάθε αμφιβολίας ότι η κατάκτηση της εσωτερικής αγοράς κατευθύνει τη συντριπτική πλειοψηφία των Α.Ξ.Ε. προς τις Χ.Κ.Α.Ε.

β) *Κατανομή των Α.Ξ.Ε.*: Σε αντίθεση με τη γενικότερη τάση που εκδηλώνεται σε παγκόσμια κλίμακα και η οποία όπως είδαμε τα τελευταία χρόνια χαρακτηρίζεται από την προτίμηση των Α.Ξ.Ε. στον τομέα των υπηρεσιών, στις Χ.Κ.Α.Ε. παρατηρείται ένα ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό στο βιομηχανικό τομέα (45,2-54,6% όλων των Α.Ξ.Ε. στην Ουγγαρία, 66,6% στην Πολωνία, 50% στη Σλοβακία και 68,4% στη Βουλγαρία-Meyer 1995, σελ. 312-313). Οι παραδοσιακοί κλάδοι των μηχανών, χημικών, τροφίμων, ποτών και καπνού απορρόφησαν μεγάλο ποσοστό των επενδύσεων.

Ο κλάδος των υπηρεσιών, που ήταν τελείως υπανάπτυκτος στο σοσιαλιστικό σύστημα, ήταν αναμφίβολα ο πιο σημαντικός αναφορικά με τον αριθμό των επενδυτικών προγραμμάτων τα οποία συγκέντρωσε (π.χ. στην Ουγγαρία 3 από τα 4 επενδυτικά σχέδια). Παρόλο που τα περισσότερα από αυτά τα επενδυτικά σχέδια είναι πολύ μικρά, οι Α.Ξ.Ε. σε υπηρεσίες μπορούν να έχουν καθοριστικό αποτέλεσμα στις επιχειρήσεις, γιατί πολλές παρέχουν *business services* που είναι ιδιαίτερα σημαντικές. Ο μεγαλύτερος αριθμός επενδυτικών σχεδίων στον τριτογενή τομέα όπου επικεντρώνονται οι Α.Ξ.Ε. είναι το εμπόριο, λιανικό και χονδρικό (Meyer 1995, σελ. 314).

γ) *Γεωγραφική συγκέντρωση*: Όποιο κριτήριο και αν χρησιμοποιηθεί (ροές επενδυτικών κεφαλαίων, αριθμός επενδυτικών προγραμμάτων, κατά κεφαλήν επενδεδυμένο κεφάλαιο κ.λπ.) οι χώρες Visegrad εμφανίζονται ως το προνομιακό πεδίο δράσης των ξένων επιχειρήσεων. Οι χώρες που προσήλκυσαν το μεγαλύτερο αριθμό επενδυτικών σχεδίων, κατά σειρά προτεραιότητας είναι: η Ρουμανία, η Πολωνία, η Ουγγαρία, η Τσεχία και η Ρωσία. Οι ίδιες Χ.Κ.Α.Ε. είναι αυτές που συγκεντρώνουν και το περισσότερο επενδεδυμένο κεφάλαιο, μόνο που η Ρουμανία έχει τη μικρότερη

σημασία από όλες. Συγκεκριμένα, με βάση τη ροή επενδύσεων στις χώρες Κ.Α.Ε. οι σπουδαιότερες κατά σειρά προτεραιότητας είναι: η Ουγγαρία, η Ρωσική Ομοσπονδία, η Τσεχία και η Πολωνία (Πίνακας 3). Ενώ με βάση το απόθεμα επενδεδυμένου κεφαλαίου οι σπουδαιότερες χώρες κατά σειρά προτεραιότητας είναι: η Ουγγαρία, η Πολωνία, η Τσεχία, η Ρωσική Ομοσπονδία και η Ρουμανία. Τέλος, οι πιο ελκυστικές, από την άποψη του κατα κεφαλήν επενδεδυμένου κεφαλαίου είναι: η Ουγγαρία, η Εσθονία, η Δημοκρατία της Τσεχίας, η Σλοβενία, η Πολωνία και η Σλοβακία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Σημασία των Α.Ξ.Ε. σε σχέση με τον πληθυσμό και το ΑΕΠ (εκ. \$)

Χώρα	ΑΞΕ		Πληθυσμός (3)	(1)/(3)	(2)/(3)
	ροή (1)	απόθεμα (2)			
Αλβανία	53	130	3,2	16,56	40,63
Βουλγαρία	300	457	8,4	35,71	54,40
Σλοβακία	70	474	5,3	13,21	89,43
Τσεχία	862	3542	10,3	83,69	343,88
Εσθονία	260	507	1,5	173,33	338,00
Λετονία	30	64	2,5	12,00	25,60
Λιθουανία	10	32	3,7	2,70	8,65
Ουγγαρία	1510	6804	10,3	146,60	660,58
Πολωνία	1400	4404	39	36,36	114,39
Ρουμανία	650	861	22,7	28,63	37,93
Ρωσική Ομοσπονδία	900	2300			
Λευκορωσία	6	23	10,4	0,58	2,21
Καζαχστάν	125	375	16,8	7,44	22,32
Ρωσία			148,3	0,00	0,00
Ουκρανία	200	600	51,9	3,85	11,56
Κροατία	39		4,8	8,13	0,00
Σλοβενία	73	296	2	36,50	148,00
ΠΓΔΜ	7		2,1	3,33	0,00
Μολδαβία	16	47	4,3	3,72	10,93
Ουζμπεκιστάν	43	128	22,4	1,92	5,71
Ομ. Δημ. Γιουγκοσλαβίας		465	10,5	0,00	44,29
Σύνολο	6508	21509	379,9	17,13	56,62

Πηγή: *Sheehy* (1994, σελ. 137) και *Meyer* (1995, σελ. 307)

(1) Στοιχεία 1.7.1993

Η διαπίστωση αυτή δεν ξαφνιάζει και αποτελεί το φυσιολογικό επακόλουθο της συζήτησης που προηγήθηκε. Στο βαθμό που οι Α.Ξ.Ε. έχουν ως στόχο την άλωση της εσωτερικής αγοράς είναι λογικό να συγκεντρώνονται σε οικονομίες που παρουσιάζουν δυναμισμό από την άποψη της αγοραστικής ικανότητας του πληθυσμού. Οι χώρες του Visegrad με την προσθήκη ίσως και της Σλοβενίας είναι από τις περισσότερο αναπτυγμένες στο εσωτερικό της Κ.Α.Ε. τόσο όσον αφορά το κατά κεφαλήν εισόδημα (Πίνακας Π.1.) όσο και αναφορικά με μια σειρά άλλους δείκτες.

Ωστόσο, η σύνδεση μεταξύ επιπέδου ανάπτυξης και ροής ξένων επενδυτικών κεφαλαίων δε θα πρέπει να ερμηνεύεται μονοσήμαντα. Δε θα πρέπει δηλαδή σε καμία περίπτωση να υποστηριχτεί ότι οι χώρες της Κ.Α.Ε. που απορροφούν υψηλά ποσοστά του επενδεδυμένου κεφαλαίου στην περιοχή το οφείλουν αποκλειστικά και μόνο στο υψηλότερο επίπεδο ανάπτυξής τους. Υπάρχουν πολλές ενδείξεις οι οποίες υπογραμμίζουν ότι το στοιχείο της γεωγραφικής εγγύτητας παίζει αποφασιστικό ρόλο στην κατεύθυνση των επενδύσεων. Οι επιφυλάξεις αυτές μπορούν να στηριχτούν σε μια σειρά από παρατηρήσεις. Κατά πρώτο λόγο φαίνεται ότι οι Δυτικές χώρες οι οποίες συνορεύουν άμεσα με τις Χ.Κ.Α.Ε. έστρεψαν πολύ υψηλότερα ποσοστά του συνόλου των Α.Ξ.Ε. τους προς τις Χ.Κ.Α.Ε. από ότι όλες οι άλλες χώρες. Οι χώρες που συνορεύουν με τις Χ.Κ.Α.Ε. είναι: η Αυστρία που έχει σύνορα με την Τσεχία-Σλοβακία-Ουγγαρία και Σλοβενία. Η Γερμανία με την Πολωνία και την Τσεχία, η Φιλανδία με τη Ρωσία, η Ιταλία με τη Σλοβενία και η Ελλάδα με τη Βουλγαρία-ΠΓΔΜ-Αλβανία. Σε όλες τις περιπτώσεις φαίνεται ένα έντονο ενδιαφέρον των Δυτικών αυτών χωρών για δημιουργία Α.Ξ.Ε. στις Χ.Κ.Α.Ε. Συγκεκριμένα η Αυστρία έφθασε να τοποθετεί το 42,5% του συνόλου των Α.Ξ.Ε. της στις Χ.Κ.Α.Ε., η Γερμανία το 13%, ποσοστά πολύ υψηλότερα από οποιαδήποτε άλλη χώρα (Πίνακας Π.3).

Κατά δεύτερο λόγο και σε αντίθεση με τη συμπεριφορά των παραπάνω χωρών φαίνεται ότι οι άμεσες επενδύσεις των χωρών που δε συνορεύουν με τις Χ.Κ.Α.Ε. (Μ. Βρετανία, ΗΠΑ, Καναδάς, Γαλλία) είναι περισσότερο ομαλά κατανομημένες στο σύνολο της ΚΑΕ. Τρίτον, διαπιστώνεται ότι ακόμα και χώρες όπως η Φιλανδία και η Σουηδία που δεν έχουν σημαντική παράδοση στην πραγματοποίηση Α.Ξ.Ε. (αυτό ισχύει περισσότερο για τη Φιλανδία και λιγότερο για τη Σουηδία) δείχνουν μια σαφή προτίμηση στις γειτονικές περιοχές: η Σουηδία στη Λιθουανία και Λετονία και η Φιλανδία στην Εσθονία και Λιθουανία (Πίνακας Π.3). Τέλος, θα πρέπει

ακόμα να προσθέσουμε εδώ τη σημασία που έχουν κάποιοι εξω-οικονομικοί παράγοντες όπως η γλώσσα, η πολιτισμική συγγένεια κ.λπ., όσον αφορά την κατεύθυνση των επενδύσεων. Ιδιαίτερης μνείας αξίζει η περίπτωση της Αυστρίας η οποία φαίνεται να έχει επαρκή γνώση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος των γειτόνων της λόγω της αμφίδρομης ροής πληροφοριών που πραγματοποιούνταν με τη διαμεσολάβηση των πρώην πολιτικών προσφύγων.

ε) *Τύπος ελέγχου*: Μετά τις μεταρρυθμίσεις που έχουν πραγματοποιηθεί στις Χ.Κ.Α.Ε. το νομικό καθεστώς δε θέτει εμπόδια αναφορικά με τον τύπο ελέγχου της επιχείρησης. Επιτρέπονται όχι μόνο οι συμπράξεις (joint ventures) αλλά και οι απόλυτα ελεγχόμενες θυγατρικές. Η προτιμώμενη μορφή ελέγχου εξαρτάται τόσο από την πρόοδο της χώρας στη διαδικασία μετάβασης όσο και από τον τρόπο ενσωμάτωσης της επιχείρησης στην τοπική οικονομία (Lankes και Venables, 1996). Υπάρχει ωστόσο μια υψηλή συσχέτιση μεταξύ αυτών των δυο μεταβλητών. Δεδομένου ότι στις χώρες που έχουν κάνει μεγαλύτερα βήματα στη διαδικασία της μετάβασης οι Α.Ξ.Ε. που έχουν εξωστρεφή προσανατολισμό είναι σχετικά πολυπληθέστερες έναντι άλλων περιοχών, φαίνεται ότι η επικρατέστερη μορφή ελέγχου γι' αυτόν τον τύπο επενδύσεων είναι ο απόλυτος εξωτερικός έλεγχος. Αντίθετα οι επιχειρήσεις που παράγουν για την τοπική αγορά προτιμούν συνήθως τις συμπράξεις. Ανεξάρτητα πάντως από τις παραπάνω διαφοροποιήσεις διαφαίνεται χωρίς επιφυλάξεις ότι η επικρατέστερη μορφή ελέγχου είναι αυτή των συμπράξεων (Sheehy, 1994). Οι ξένες επενδύσεις προτιμούν τη συνεργασία με τοπικούς φορείς κατά πρώτο λόγο για να αμβλύνουν τις διοικητικές δυσκολίες και κατά δεύτερο λόγο για την απόκρυψη της εθνικής ταυτότητας των επιχειρήσεων για λόγους πολιτικούς.

4. Οι ελληνικές επενδύσεις στις Χώρες Κεντρικής Ανατολικής Ευρώπης⁴

Στην ενότητα αυτή επικεντρωνόμαστε στα βασικά χαρακτηριστικά των ελληνικών άμεσων επενδύσεων στις Χ.Κ.Α.Ε., τα οποία αντιπαραβάλλονται με τα αντίστοιχα άλλων χωρών. Το βάρος της ανάλυσης επικεντρώνεται στις διεθνείς παραγωγικές επενδύσεις της χώρας. Η συζήτηση που αφορά τις ελληνικές άμεσες επενδύσεις γίνεται στη βάση των επενδυτικών προγραμμάτων και όχι της

αξίας του επενδεδυμένου κεφαλαίου, μια που είναι πρακτικά αδύνατο να βρεθούν, στοιχειωδώς έστω, αξιόπιστα στοιχεία γι' αυτό.

Ίσως το πιο χαρακτηριστικό στοιχείο των ελληνικών άμεσων ξένων επενδύσεων στις χώρες Κ.Α.Ε. είναι ότι αυτές συγκεντρώνονται σχεδόν αποκλειστικά στα Βαλκάνια. Αυτή η συγκέντρωση αποτελεί ταυτόχρονα στοιχείο ομοιότητας αλλά και διαφοράς με τη συμπεριφορά των άμεσων επενδύσεων από άλλες αναπτυγμένες χώρες.

Αποτελεί στοιχείο διαφοράς με την έννοια ότι, οι ελληνικές επενδύσεις επικεντρώνονται στη Βουλγαρία, στη Αλβανία και στη Ρουμανία, που είναι από τις λιγότερο αναπτυγμένες Χ.Κ.Α.Ε. (Πίνακας Π.1). Αντίθετα, οι αναπτυγμένες χώρες δείχνουν (όπως έχουμε ήδη αναλύσει), μια σαφή προτίμηση στις αναπτυγμένες χώρες Κ.Α.Ε. και συγκεκριμένα στις χώρες Visegrad.

Αποτελεί στοιχείο ομοιότητας με την έννοια ότι, οι άμεσες επενδύσεις από την Ελλάδα όπως και από άλλες αναπτυγμένες χώρες επικεντρώνονται κυρίως στις χώρες με τις οποίες υπάρχει γεωγραφική γειτνίαση. Συγκεκριμένα, οι ελληνικές επενδύσεις επικεντρώνονται σε τρεις χώρες που συγκεντρώνουν το 92,7% του συνόλου. Δηλαδή, στη Βουλγαρία 43,3% και στην Αλβανία 27,7% που συνορεύουν άμεσα με την Ελλάδα και στη Ρουμανία (21,7%), που είναι η αμέσως πιο κοντινή χώρα Κ.Α.Ε. (Λαμπριανίδης κ.ά., 1997). Η συγκέντρωση σε αυτές τις χώρες θα πρέπει να ιδωθεί και ως απόρροια του ότι ο χώρος (εν προκειμένω η απόσταση) έχει πολύ μεγάλη σημασία για την ανάπτυξη οικονομικών σχέσεων. Το γεγονός ότι δεν εγκαταστάθηκαν ελληνικές επιχειρήσεις στην ΠΓΔΜ, παρόλη την άμεση γεωγραφική γειτνίασή της με την Ελλάδα, οφείλεται αποκλειστικά στις ταραγμένες σχέσεις των δυο χωρών. Όλες οι ενδείξεις είναι ότι σύντομα θα υπάρξει σημαντική ελληνική παρουσία και σε αυτή τη χώρα, παρόλο που το κόστος εργασίας είναι πολύ υψηλότερο από αυτό της Βουλγαρίας και της Αλβανίας.

Η σημασία της γεωγραφικής εγγύτητας ενισχύεται από τη διαπίστωση ότι οι ελληνικές επιχειρήσεις που εγκαθίστανται σε αυτές τις χώρες επιλέγουν τις περιοχές οι οποίες βρίσκονται πιο κοντά στα σύνορα με την Ελλάδα, όταν δεν πηγαίνουν στην πρωτεύουσα (Βουκουρέστι 88,6%, και Σόφια 67%, στα Τίρανα το ποσοστό είναι μόλις 10,9% γιατί υπάρχει συγκέντρωση στις ελληνόφωνες περιοχές). Η υψηλή συγκέντρωση στις πρωτεύουσες οφείλεται στη συγκέντρωση σε αυτές, των εμπορικών κυρίως επιχειρήσεων (88,2% των εμπορικών επιχειρήσεων στο Βουκουρέστι, 71,8% στη

Σόφια και 19,1% στα Τίρανα). Αντίθετα οι βιομηχανικές μονάδες στην Αλβανία και στη Βουλγαρία τείνουν να χωροθετούνται σε περιοχές που βρίσκονται κοντά στα σύνορα, κάτι που όμως δεν ισχύει για τη Ρουμανία όπου δεν υπάρχει άμεση γεωγραφική γειτνίαση (Λαμπριανίδης κ.ά. 1997, τόμ. Α', σελ. 156-158).

Η συγκέντρωση των ελληνικών επενδύσεων στις νότιες περιοχές της Αλβανίας και της Βουλγαρίας οφείλεται, στα γενικά πλεονεκτήματα που δημιουργεί η γεωγραφική γειτνίαση. Επιπλέον όμως, στην περίπτωση των ελληνικών άμεσων επενδύσεων θα πρέπει να επισημάνει κανείς ότι υπάρχουν ειδικά οφέλη που προκαλούνται εξαιτίας του γεγονότος ότι οι περισσότερες βιομηχανικές μονάδες είναι μικρές, οικογενειακού χαρακτήρα και συνεπώς η φυσική παρουσία του ιδιοκτήτη τείνει να θεωρείται απαραίτητη για την ομαλή λειτουργία της επιχείρησης. Η πρακτική αυτή διασφαλίζεται καλύτερα όταν η απόσταση η οποία πρόκειται να διαλυθεί –μεταξύ της περιοχής κατοικίας του ιδιοκτήτη στην Ελλάδα και της περιοχής που πραγματοποιείται η επένδυση στη χώρα της Βαλκανικής– είναι η μικρότερη δυνατή.

Σε ότι αφορά τώρα το κίνητρο για την πραγματοποίηση της επένδυσης αποκαλύπτεται ότι ένα απρόσμενα υψηλό ποσοστό (πάνω από 50%) των ελληνικών επενδύσεων στις Χ.Κ.Α.Ε. καθοδηγείται από την αναζήτηση χαμηλού κόστους (πρώτων υλών, ενέργειας και κυρίως εργασίας). Αυτό είναι ένα στοιχείο διαφοροποίησης των ελληνικών επενδύσεων απ' αυτές των αναπτυγμένων χωρών. Οι ελληνικές άμεσες επενδύσεις προσομοιάζουν με τη συμπεριφορά των ΜΜΕ άλλων χωρών (π.χ. οι ΜΜΕ από τη Γερμανία και την Αυστρία πηγαίνουν στη Δημ. της Τσεχίας για να εκμεταλλευθούν το φθηνό κόστος παραγωγής - Hunya, 1992). Το συμπέρασμα αυτό προκύπτει εδώ έμμεσα, δηλαδή από την κατανομή των βιομηχανικών επενδύσεων στους διάφορους κλάδους της μεταποίησης (Πίνακας 4).

ΠΙΝΑΚΑΣ 4
Ελληνικές επενδύσεις στις χώρες Κ.Α.Ε. κατά τομέα

	α.α	%
Πρωτογενής	9	0,9
Βιομηχανία	277	30,0
ορυχεία/λατομεία	4	1,4
τρόφιμα	60	21,7
ποτά	29	10,4
καπνός	11	4,0
υφαντουργία-ένδυμα-υπόδημα	131	47,3
ενδιάμεσες εισροές	41	14,8
λοιπές	1	0,4
Εμπόριο-Υπηρεσίες	638	69,1
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	924	100,0

Πηγή: Πίνακας Π.3.

Σύμφωνα λοιπόν με την κατανομή των επενδύσεων στους τρεις τομείς παραγωγής προκύπτει ότι οι ελληνικές επιχειρήσεις στις Χ.Κ.Α.Ε. είναι κυρίως εμπορικές (69,1%), με εξαίρεση την Αλβανία όπου το 51,8% είναι παραγωγικές, ενώ οι βιομηχανικές αποτελούν το 30% και του πρωτογενή τομέα το 0,9% (Πίνακας 4). Η διάρθρωση αυτή είναι παρόμοια με αυτή των αναπτυσσόμενων χωρών.

Από την άποψη όμως της κλαδικής κατανομής στο εσωτερικό κάθε τομέα υπάρχει μια σαφής διαφοροποίηση, η οποία είναι υποδηλωτική του διαφορετικού κινήτρου που οδηγεί τις επενδύσεις από την Ελλάδα σε σχέση με εκείνες των αναπτυσσόμενων χωρών. Καταρχήν οι ελληνικές επενδύσεις σε αντίθεση με τις επενδύσεις των αναπτυσσόμενων χωρών συγκεντρώνονται στους κλάδους της ελαφριάς βιομηχανίας (85% των επενδυτικών προγραμμάτων). Δεν υπάρχουν επενδύσεις στη βαριά βιομηχανία, ενώ υπάρχει ένα μικρό ποσοστό (15 %) σε κλάδους ενδιάμεσων εισροών.

Αυτό λοιπόν που χαρακτηρίζει ιδιαίτερα τις ελληνικές επενδύσεις στη βιομηχανία είναι το δυσανάλογα υψηλό ποσοστό των επενδυτικών προγραμμάτων στους κλάδους της κλωστοϋφαντουργίας-ετοίμου ενδύματος. Το ποσοστό αυτό γίνεται ακόμη υψηλότερο αν ληφθεί υπόψη παράλληλα και το κριτήριο της απασχόλησης. Η ανάπτυξη αυτού του κλάδου ακολουθεί ουσιαστικά τη δια-

δικασία της μετεγκατάστασης τμημάτων της παραγωγικής διαδικασίας από τη μητρική επιχείρηση στην Ελλάδα. Πρόκειται για μια προσπάθεια των ελληνικών επιχειρήσεων να διατηρήσουν το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα που κατείχαν την προηγούμενη περίοδο. Στη συντριπτική της πλειοψηφία, η παραγωγή αυτών των μονάδων επανεισάγεται στην Ελλάδα (πρόκειται για το φαινόμενο της παθητικής τελειοποίησης) με προορισμό τις αγορές της Δ. Ευρώπης.

Για την κατηγορία των τροφίμων και ποτών δεν υπάρχει αμφιβολία ότι απευθύνονται στην τοπική αγορά. Η σημασία αυτών των επενδυτικών προγραμμάτων εν μέρει υπερτονίζεται λόγω της παρουσίας πολλών μικρών μεταποιητικών μονάδων στον τομέα αυτό και εν μέρει υποτονίζεται στο βαθμό που οι πιο αξιόλογες επενδύσεις, απ' την άποψη του επενδεδυμένου κεφαλαίου, είναι συγκεντρωμένες στους τομείς των τροφίμων και ποτών.

Όσον αφορά τις επενδύσεις που γίνονται στη βιομηχανία ενδιάμεσων εισροών, το κίνητρο που τις κατευθύνει δεν είναι προφανές. Υπάρχουν ενδείξεις ότι κάποιες απ' αυτές παράγουν προϊόντα με προορισμό την Ελλάδα (π.χ. ξυλεία και τελάρα), ωστόσο θα πρέπει να θεωρείται πιο πιθανό ότι η μεγαλύτερη αναλογία αυτών των επενδύσεων έχει προορισμό την τοπική αγορά.

Τέλος, αξίζει να αναφερθούμε σε κάποιες κατηγορίες επενδύσεων, οι οποίες δεν εμπίπτουν απόλυτα στην παραπάνω σχηματοποίηση. Πρόκειται για τις επενδύσεις κυρίως του πρωτογενούς τομέα (ιχθυοτροφεία, καπνά κ.λπ.), οι οποίες επεξεργάζονται τοπικούς πόρους και έχουν προορισμό τη διεθνή αγορά. Οι επενδύσεις αυτές προσομοιάζουν περισσότερο με εκείνες που έχουν ως βασικό κίνητρο το κόστος παραγωγής, στο βαθμό που τα προϊόντα αυτού του τομέα μεταποιούνται τοπικά αντί να εισάγονται για μεταποίηση στην Ελλάδα.

Αναφορικά τώρα με τις επενδύσεις που γίνονται στον τριτογενή τομέα είναι ολοφάνερη η κυριαρχία των εμπορικών επιχειρήσεων. Πρόκειται για μικρά εμπορικά καταστήματα, καθώς και ταβέρνες, ζαχαροπλαστεία, παντοπωλεία κ.λπ. Ωστόσο δεν πρέπει να παραβλέπονται και εδώ κάποιες δυναμικές επενδύσεις στον τραπεζικό τομέα, στον τομέα παραγωγής λογισμικού, συμβούλων επιχειρήσεων, διακίνησης πετρελαιοειδών κ.λπ. Να σημειωθεί εδώ ότι κάποιες απ' αυτές τις εμπορικές επιχειρήσεις λειτουργούν ως αντιπρόσωποι ξένων προϊόντων παρά ελληνικών.

Σε ό,τι αφορά τέλος τον τύπο ελέγχου, οι ελληνικές άμεσες επενδύσεις συμπεριφέρονται σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα. Ένα

μικρό μέρος των παραγωγικών επιχειρήσεων στις Χ.Κ.Α.Ε. γίνεται με συμμετοχή μόνο της ελληνικής επιχείρησης (31,3%). Στις περισσότερες περιπτώσεις μετέχουν τοπικοί επιχειρηματίες (43,8%) ή το κράτος (21,9%). Το γεγονός αυτό οφείλεται στην ουσιαστική αδυναμία των Ελλήνων επιχειρηματιών να λειτουργήσουν μόνοι τους σε ένα εξαιρετικά δύσκολο περιβάλλον (γλώσσα, γραφειοκρατία, συχνές μεταβολές θεσμικού πλαισίου, χρηματισμός, μαφία κ.λπ.) κάτι που εξάλλου συμβαίνει με τις Α.Ξ.Ε. γενικότερα).

5. Συμπεράσματα και προοπτικές

Η πραγματοποίηση Α.Ξ.Ε. και κυρίως η δημιουργία παραγωγικών επιχειρήσεων στο εξωτερικό αποτελεί, για τα ελληνικά δεδομένα, πρωτόγνωρο φαινόμενο. Με την εξαίρεση του εφοπλιστικού κεφαλαίου, το οποίο είχε ανέκαθεν κοσμοπολίτικο χαρακτήρα και μερικώς του κατασκευαστικού, το ελληνικό κεφάλαιο δε διαθέτει εμπειρία διεθνοποιημένης παραγωγής. Η ευκαιρία που προσφέρεται, λοιπόν, από την κατάρρευση των πρώην σοσιαλιστικών οικονομιών και των κενών που δημιουργούνται κατά την περίοδο της μετάβασης είναι από κάθε άποψη μοναδική.

Οι συνθήκες, βέβαια, που διαμορφώνονται δεν είναι ομοιόμορφες για το σύνολο των χωρών της ΚΑΕ. Για τις χώρες της Βαλκανικής, ιδιαίτερα, η διαδικασία αυτή συνδυάζεται με έντονη πολιτική και κοινωνική αστάθεια. Το γεγονός αυτό θα πρέπει να αντιμετωπιστεί ως ευνοϊκή συγκυρία για τη διεθνοποίηση των ελληνικών επιχειρήσεων στις γειτονικές χώρες. Ο λόγος είναι ότι κάτω από συνθήκες οικονομικής και πολιτικής αβεβαιότητας η επιτυχής οικονομική διεξόδου στην περιοχή εξαρτάται εν πολλοίς από αστάθμητους παράγοντες. Το γεγονός αυτό περιορίζει, αν δεν εξουδετερώνει πλήρως τα πλεονεκτήματα (τεχνολογικά, χρηματοδοτικά κ.λπ.) των επιχειρήσεων των αναπτυσσόμενων οικονομιών. Έτσι, οι ελληνικές επιχειρήσεις ανοίγονται σε ένα ανταγωνιστικό πεδίο με λιγότερο δυσμενείς όρους. Ανεξάρτητα πάντως από την τελική έκβαση του εγχειρήματος η εμπειρία για τις ελληνικές επιχειρήσεις είναι μοναδική. Δεδομένου ότι οι ελληνικές επιχειρήσεις θα βρεθούν αντιμέτωπες με την ανάγκη σχεδιασμού, οργάνωσης και πάνω από όλα δημιουργίας αντανακλαστικών που απαιτεί η ένταξή τους σε μια αγορά αγνώστου συμπεριφοράς μόνο οφέλη μπορούν να προκύψουν για τους Έλληνες επιχειρηματίες.

Αμφιβολίες, ωστόσο, μπορούν να διατυπωθούν για τα οφέλη που προκύπτουν στο μακρο-επίπεδο, στο σύνολο δηλαδή της ελληνικής οικονομίας. Ως πηγή ανησυχίας σε αυτό το σημείο θα πρέπει να θεωρείται η ιδιαιτερότητα που παρουσιάζουν οι ελληνικές επενδύσεις στις Χ.Κ.Α.Ε. και η οποία συνδέεται με το κίνητρο που τις κατευθύνει. Από μια πρώτη ματιά φαίνεται σαν κραυγαλέα αντίφαση. Ενώ θα περίμενε κανένας το κεφάλαιο που προέρχεται από τις αναπτυσσόμενες χώρες να κατευθύνεται στις Χ.Κ.Α.Ε. για την εξασφάλιση συγκριτικών πλεονεκτημάτων λόγω χαμηλού κόστους εργασίας, είναι οι ελληνικές επιχειρήσεις που δρουν με αυτό το κριτήριο. Πρόκειται όπως είδαμε για επιχειρήσεις έντασης εργασίας με αντικείμενο την κλωστούφαντουργία και κυρίως το έτοιμο ένδυμα. Πώς ερμηνεύεται λοιπόν αυτό το παράδοξο και ποια είναι η σχέση του με τη θέση της χώρας μας στο διεθνή καταμερισμό εργασίας;

Αν θέλουμε να ακριβολογήσουμε θα πρέπει να παραδεχτούμε ότι δεν είναι αυτό καθ' αυτό το κίνητρο των ελληνικών επενδύσεων που προκαλεί ανησυχίες αλλά ο έσχατος στόχος που επιδιώκεται με την πραγματοποίησή τους. Το κεντρικό ερώτημα που τίθεται εδώ αφορά στον τρόπο σύνδεσης αυτών των επενδύσεων με τις εσωτερικές λειτουργίες της οικονομίας. Κατά πόσο δηλαδή ανακουφίζουν τις πιέσεις που δέχεται η ελληνική βιομηχανία από την έντονη εισαγωγική διείσδυση (Γιαννίτσης, 1988 και Μητσός, 1989). Αν, λοιπόν, αυτή η πρωτοβουλία γινόταν ως προσπάθεια στο να παραχθούν φθηνότερα προϊόντα και να ξανακερδίσουν έτσι οι ελληνικές επιχειρήσεις το χαμένο έδαφος πίσω στην εσωτερική αγορά, τα πράγματα θα ήταν πολύ διαφορετικά. Η διάσπαση της εργασιακής διαδικασίας και η μεταφορά κάποιων τμημάτων της στις γειτονικές χώρες θα αποτελούσε επιθυμητή εξέλιξη. Έτσι παρά το γεγονός ότι η κίνηση αυτή θα συνοδευόταν από απώλεια θέσεων εργασίας στα αντίστοιχα τμήματα παραγωγής, το τελικό ισοζύγιο στον τομέα της απασχόλησης θα μπορούσε να είναι θετικό εφόσον τα εναπομένοντα στάδια παραγωγής παρήγαγαν για μια μεγαλύτερη αγορά.

Είναι ολοφάνερο, βέβαια, ότι οι ελληνικές επενδύσεις αυτής της κατηγορίας δεν ακολουθούν την παραπάνω λογική. Οι κλάδοι στους οποίους πραγματοποιούνται οι ελληνικές άμεσες επενδύσεις στο εξωτερικό είναι υπερβολικά εξωστρεφείς και αναπτύχθηκαν στη βάση υπεργολαβικών σχέσεων με τις αναπτυσσόμενες χώρες εξαιτίας του συγκριτικού πλεονεκτήματος που διέθετε η χώρα μας στο κόστος εργασίας. Αυτό που παρατηρούμε, λοιπόν,

συχνά, σε σχέση με τις ελληνικές επενδύσεις στις χώρες της Βαλκανικής είναι η ολοκληρωτική μετεγκατάστασή τους εκτός συνόρων αφήνοντας πίσω μόνο τον τομέα της διακίνησης. Στις περιπτώσεις που μεταφέρουν στο εξωτερικό μερικά μόνο στάδια της παραγωγικής διαδικασίας το τελικό ισοζύγιο σε ότι αφορά τις θέσεις εργασίας είναι συντριπτικά παθητικό. Τα στάδια που μεταφέρονται στις γειτονικές χώρες είναι κατεχοχόν έντασης εργασίας, ενώ τα τμήματα που μένουν πίσω είναι, από την άποψη της απασχόλησης, περιφερειακής σημασίας⁵.

Οι παραπάνω απόψεις επιβεβαιώνονται από μια γρήγορη ματιά στα στατιστικά δεδομένα που αφορούν στα καταστήματα και στους απασχολούμενους στον κλάδο του ετοίμου ενδύματος. Σύμφωνα λοιπόν με τα στοιχεία το 1988 λειτουργούσαν στον κλάδο 16.432 επιχειρήσεις με 93.908 εργαζόμενους. Για το 1996, τέσσερα δηλαδή χρόνια μετά αφότου άρχισαν να πραγματοποιούνται επενδύσεις αυτού του τύπου στις χώρες της Βαλκανικής τα αντίστοιχα δεδομένα είναι 8.000 για τα καταστήματα και 80.000 για τους απασχολούμενους. Είναι πέραν κάθε αμφιβολίας, λοιπόν, ότι στον τομέα της απασχόλησης ο κλάδος υφίσταται σημαντικές απώλειες⁶.

Στο σημείο βέβαια αυτό θα μπορούσε κανείς να αντιτάξει το επιχείρημα ότι η παραπάνω θεώρηση των πραγμάτων είναι ανεπαρκής εξαιτίας της στατικής προσέγγισης που ακολουθείται. Θα μπορούσε δηλαδή να υποστηριχτεί ότι ο κλάδος θα είχε υποστεί οδυνηρότερες συνέπειες στον τομέα της απασχόλησης, αν δεν είχε καταφύγει σε μεταφορά μέρους της παραγωγικής δραστηριότητας στις γειτονικές χώρες. Οι συνέπειες μάλιστα αυτές θα επεκτείνονταν και στον κλάδο της κλωστοϋφαντουργίας, ο οποίος τροφοδοτεί τον τομέα του ετοίμου ενδύματος με τις αντίστοιχες εισροές. Η σύνδεση μεταξύ κλωστοϋφαντουργίας και ετοίμου ενδύματος είναι αρκετά προφανής στο βαθμό που η μεταφορά παραγγελιών ενδύματος –ιδιαίτερα πλεκτού– με τρίτες χώρες θα συνεπαγόταν και απώλειες στην προμήθεια υφάσματος και άλλων εισροών. Σύμφωνα με αυτή τη λογική λοιπόν, η απώλεια μέρους της απασχόλησης στον κλάδο του ετοίμου ενδύματος θα μπορούσε να θεωρηθεί ως η μικρότερη δυνατή θυσία που υφίσταται η ελληνική οικονομία, με σκοπό αφενός μεν τη διάσωση κάποιων θέσεων απασχόλησης στο έτοιμο ένδυμα και αφετέρου τη διαφύλαξη της κλωστοϋφαντουργίας ανέγγιχτης. Να το πούμε διαφορετικά, το ισοζύγιο στον τομέα της απασχόλησης είναι μεν παθητικό για τη χώρα μας, ωστόσο διατηρείται καλύτερο εκείνου που

θα διαμορφωνόταν στην περίπτωση που οι ελληνικές επιχειρήσεις δεν είχαν προχωρήσει σε μεταφορά μέρους της παραγωγικής διαδικασίας στο εξωτερικό.

Η συλλογιστική αυτή είναι αβάσιμη και μεθοδολογικά λαθεμένη. Κατ' αρχήν η συζήτηση για τη διαφορά απασχόλησης που προκύπτει από την υιοθέτηση δυο εναλλακτικών σεναρίων είναι αυθαίρετη, στο βαθμό που είναι αδύνατο να γίνουν εκτιμήσεις για το τι θα συνέβαινε χωρίς την πραγματοποίηση επενδύσεων στο εξωτερικό. Χωρίς αμφιβολία, κάποιες παραγγελίες από το εξωτερικό θα είχαν χαθεί και μαζί τους κάποιες θέσεις εργασίας στο έτοιμο ένδυμα και στην υφαντουργία. Πόσες όμως θα ήταν αριθμητικά και γιατί να υποθέσουμε ότι θα ήταν περισσότερες απ' αυτές που χάνονται ήδη; Το να υποθέσουμε ότι το σενάριο που ακολουθείται είναι προτιμότερο έναντι του άλλου που παραμένει υποθετικό, ισοδυναμεί στην ουσία με αποδοχή μιας κατάστασης όπου η απασχόληση στο έτοιμο ένδυμα θα μπορούσε να θυσιαστεί εξ ολοκλήρου για τη διάσωση της απασχόλησης στον κλάδο της κλωστοϋφαντουργίας. Η υπόθεση αυτή δεν είναι καθόλου θεωρητική, αν λάβουμε υπόψη ότι οι πιέσεις του διεθνούς ανταγωνισμού θα οδηγούν προοδευτικά σε μεταφορά ολοένα και μεγαλύτερων τμημάτων της παραγωγικής διαδικασίας στο εξωτερικό. Ωστόσο, ποιος εγγυάται ότι οι Έλληνες υπεργολάβοι δε θα στραφούν και στην αναζήτηση άλλων πηγών προμήθειας κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων;

Από τα παραπάνω λοιπόν συμπεραίνεται ότι δεν μπορούμε να ισχυριστούμε πως το ισοζύγιο απασχόλησης θα ήταν χειρότερο του σημερινού, αν κάποιοι Έλληνες επιχειρηματίες του ετοιμού ενδύματος δεν είχαν μεταφέρει την παραγωγή τους στις γειτονικές χώρες. Μια τέτοια συζήτηση θα είχε νόημα υπό την προϋπόθεση ότι η μεταφορά θέσεων εργασίας στο εξωτερικό συνοδευόταν από πρόσθετη απασχόληση στα εναπομένοντα τμήματα του ενδύματος και κατά προέκταση της υφαντουργίας⁷. Στο βαθμό που τα δεδομένα δε φαίνεται να δικαιολογούν μια τέτοια εξέλιξη, κάθε συζήτηση στο ποσοτικό επίπεδο παραμένει αθεμελίωτη. Το ερώτημα λοιπόν αναφορικά με τις επιπτώσεις που έχει η μεταγκατάσταση ελληνικών επιχειρήσεων στα Βαλκάνια οφείλει να τεθεί με την ακόλουθη μορφή. Τι ακριβώς αντιπροσωπεύει αυτή η κίνηση, δηλαδή τι προσπαθεί να επιτύχει ή να αποτρέψει και κατά πόσο το πετυχαίνει;

Μια πιθανή απάντηση που θα μπορούσε να δοθεί είναι ότι οι Έλληνες υπεργολάβοι προσπαθούν να συμπίεσουν το κόστος πα-

ραγωγής για να βελτιώσουν τα κέρδη τους. Ωστόσο, αν αναλογιστεί κανένας τις συνθήκες κάτω από τις οποίες γίνεται αυτή η προσπάθεια (ανασφάλεια και αβεβαιότητα σε όλα τα επίπεδα), το ενδεχόμενο αυτό θα πρέπει να θεωρηθεί ως μη ρεαλιστικό. Πιο πειστικό φαίνεται το σενάριο ότι η προσπάθεια για τη συμπίεση του κόστους παραγωγής αντανακλά τις πιέσεις που υφίσταται ο κλάδος του ετοιμού ενδύματος σε διεθνές επίπεδο. Πρόκειται στην ουσία για μια προσπάθεια διατήρησης της ανταγωνιστικής ικανότητας του κλάδου στη διεθνή αγορά. Πόσο αποτελεσματική είναι λοιπόν;

Η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι μάλλον αρνητική. Αν υπάρχουν κάποιες επιφυλάξεις οφείλονται λιγότερο στην ασάφεια των σχετικών μεγεθών και περισσότερο στην ελλιπή γνώση που διαθέτουμε γύρω από τη φύση των δραστηριοτήτων και τον τρόπο εμπλοκής των γειτονικών χωρών στο σύστημα των υπεργολαβιών. Μια γρήγορη ματιά στα σχετικά δεδομένα είναι αρκετή να επιβεβαιώσει την απαισιόδοξη προοπτική που διαγράφεται για τους κλάδους του ενδύματος και της υφαντουργίας. Στον επόμενο πίνακα (Πίνακας 5) παρατίθενται οι πληροφορίες που αφορούν στο δείκτη βιομηχανικής παραγωγής σε διψήφιο επίπεδο των κλάδων 23 (υφαντουργία) και 24 (ένδυση-υπόδηση). Είναι φανερό ότι στον κλάδο 24 σημειώνεται δραματική πτώση του προϊόντος μετά το 1993. Όπως ήδη σημειώσαμε μέρος αυτής της επιδείνωσης οφείλεται στη μεταφορά παραγωγικών δραστηριοτήτων στο εξωτερικό, η οποία εμφανίζεται σε αυτό το διάστημα. Η πτώση στον όγκο παραγωγής που παρατηρείται, στον κλάδο της υφαντουργίας στην ίδια περίοδο, είναι μικρότερης έντασης και αποτελεί ομαλή προέκταση της προηγούμενης καθοδικής πορείας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5
Δείκτης Βιομηχανικής Παραγωγής (1980 = 100)

Κλάδος	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
23	99,1	95,4	86,8	79,4	74,3	73,9	69,9	66,8
24	74,3	69,9	70,4	67,3	69,5	61,3	55,3	48,6

Πηγή: ΕΣΥΕ.

Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η ανάλυση των τάσεων σε διψήφιο επίπεδο κρύβει κινδύνους εξαιτίας της ετερογένειας των προϊόντων που περιλαμβάνονται σε αυτό το επίπεδο. Είναι πιθανό

νό δηλαδή η πτώση του όγκου της παραγωγής στο έτοιμο ένδυμα να οφείλεται κυρίως στην κατηγορία του σταθερού ενδύματος, ενώ το πλεκτό με το οποίο έχει μεγαλύτερη σχέση η ελληνική υφαντουργία να δέχεται ευνοϊκές επιδράσεις. Για το ξεπέραςμα αυτής της δυσκολίας καταφύγαμε στην εξέταση των δεικτών βιομηχανικής παραγωγής σε τετραψήφιο επίπεδο⁸. Έγινε προσπάθεια ώστε οι υπο-κλάδοι που επιλέχτηκαν να περιλαμβάνουν και τις δύο κατηγορίες ενδυμάτων (σταθερό-πλεκτό). Τα δεδομένα απεικονίζονται στον επόμενο πίνακα (Πίνακας 6).

ΠΙΝΑΚΑΣ 6
Δείκτες βιομηχανικής παραγωγής 1980=100

Κλάδοι	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997α
23.24	103,3	90,7	87,9	56,5	52,0	57,4	47,9	40,71	46,3
23.62	140,5	140,7	135,3	135,2	97,4	88,1	95,3	84,2	70,2
23.63	113,1	142,6	123,5	133,1	123,2	110,1	97,5	101,2	109,3
24.31	51,2	58,2	58,5	49,6	46,4	45,2	33,9	22,6	20,7
24.32	75,2	61,5	63,5	65,8	65,3	54	45,9	42,5	49,3
24.35	207,4	233,4	207,4	141,2	126,6	127,9	126,1	133,1	117,9
24.36	73,6	91,6	104,5	108,2	109,6	99,9	98,2	82,6	93,6

Παρατηρήσεις:

- α) Αφορά το πρώτο εξάμηνο.
- β) 23.24 Υφαντήρια βαμβακερών.
- 23.62 Πλεκτική εσωρούχων.
- 23.63 Πλεκτική υφασμάτων εξωτερικών ενδυμάτων και εξαρτημάτων ενδυμασίας.
- 24.31 Ραπτική ανδρικών.
- 24.32 Ραπτική γυναικείων-παιδικών.
- 24.35 Ραπτική ειδικών ενδυμάτων.
- 24.36 Ραπτική εσωρούχων.

Πηγή: ΕΣΥΕ.

Η διαπίστωση που προκύπτει από τα παραπάνω δεδομένα είναι ότι δεν υπάρχει ούτε ένας υποκλάδος σήμερα που να διατηρεί το ίδιο επίπεδο παραγωγής με το αντίστοιχο των ετών 1992 και 1993. Αξίζει να σημειώσουμε ότι στον τομέα του έτοιμου ενδύματος τη μικρότερη πτώση υφίσταται ο υποκλάδος 24.35, ο οποίος παράγει κυρίως για την εσωτερική αγορά (στολές στρατιω-

τικών, αστυνομικών, μαθητών, ιερέων κ.λπ.), ενώ στην υφαντουργία ο 23.63 (πλεκτική υφασμάτων, εξωτερικών ενδυμάτων και εξαρτημάτων ενδυμασίας), ο οποίος είναι αρκετά εξωστρεφής. Πρόκειται ίσως για το μοναδικό κλάδο που δέχεται ευνοϊκές επιδράσεις από τη μετεγκατάσταση ελληνικών επιχειρήσεων στις χώρες της Βαλκανικής.

Λιγότερο ίσως απογοητευτική είναι η εικόνα που διαμορφώνεται από την εξέταση των μεγεθών που αφορούν στις εξαγωγές του ετοιμού ενδύματος. Παρά το γεγονός ότι μετά το 1992 η τάση είναι σαφώς πτωτική (Πίνακας 7) δεν πρέπει να ξεχνιέται το γεγονός ότι εν μέρει μπορεί να οφείλεται και στη μικρότερη προστιθέμενη αξία, που ενσωματώνει το έτοιμο ένδυμα λόγω χαμηλότερων αμοιβών εργασίας στις γειτονικές χώρες. Είναι ακόμη πιθανό να οφείλεται και σε αναδιάρθρωση των εξαγωγών υπέρ του πλεκτού και σε βάρος του σταθερού ενδύματος, ενώ δεν πρέπει να αποκλειστεί και το ενδεχόμενο ότι η τάση θα ήταν εντονότερα πτωτική, αν το ελληνικό ένδυμα δεν μετατοπιζόταν σε καλύτερης ποιότητας προϊόντα⁹. Όλα αυτά τα θέματα απαιτούν σχολαστικότερη μελέτη και έρευνα, πέρα από τις προδιαγραφές αυτού του άρθρου.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7
Ελληνικές εξαγωγές ετοιμού ενδύματος 1988-96
(σε 1000 ECU)

Έτος	Δυτ. Ευρώπη	Σύνολο	Δείκτης (1992 = 100)
1988	754574	801981	56
1989	994805	1072533	75
1990	1106068	1190356	83
1991	1168602	1214641	85
1992	1381802	1430318	100
1993	1273996	1317954	92
1994	1187248	1241175	87
1995	1178100	1202886	84
1996	1099062	1252077	88

Πηγή: Eurostat.

Η γενική αίσθηση πάντως που αποκομίζεται από την παραπάνω ανάλυση είναι μάλλον απογοητευτική. Η πραγματοποίηση άμε-

ων επενδύσεων στο εξωτερικό με κίνητρο το χαμηλό κόστος εργασίας, αποτελεί μια σπασμωδική και αδιέξοδη προσπάθεια των ελληνικών επιχειρήσεων να διατηρηθούν στη ζωή και ενδεχομένως να αναπτυχθούν με εφήμερους και τεχνητούς τρόπους. Δεν πρόκειται καν για μια μακροχρόνια οπτική, η οποία οικοδομεί πάνω στο παραδοσιακό όπλο του χαμηλού κόστους εργασίας. Πρόκειται στην ουσία για προσπάθεια μιας χώρας να διατηρήσει το συγκριτικό πλεονέκτημά της σε κλάδους έντασης εργασίας, με τη χρησιμοποίηση εργατικού δυναμικού άλλων χωρών. Η προσπάθεια αυτή παραγνωρίζει τη σημαντική πραγματικότητα ότι το συγκριτικό πλεονέκτημα που διέθετε η χώρα μας ήταν εν πολλοίς πλασματικό και απόρροια εξω-οικονομικών παραγόντων (Πολυϊνική Συμφωνία). Οι επιδράσεις αυτών των παραγόντων ατονούν ενόψει των νέων συσχετισμών, που διαμορφώνονται μετά το άνοιγμα των Δυτικών χωρών προς την Ανατολή. Ήδη η Ε.Ε. μετά την υπογραφή των Ενδιάμεσων Συμφωνιών με τις Χ.Κ.Α.Ε. έχει λάβει ειδικά μέτρα απελευθέρωσης στον τομέα του έτοιμου ενδύματος (Βαλντέν, 1995, σελ. 55). Στο βαθμό λοιπόν, που ο κλάδος της κλωστοϋφαντουργίας στην Ελλάδα δεν αναπτύξει κάποιο πλεονέκτημα σε άλλα στάδια παραγωγής (βαφή, φινίρισμα, σχεδιασμός κ.λπ.) θα χάσει γρήγορα και το ρόλο του συνδετικού κρίκου μεταξύ Ευρώπης και χωρών της Βαλκανικής.

Για τις επιχειρήσεις που αναπτύσσουν παραγωγική δραστηριότητα στις γειτονικές χώρες με στόχο την εκμετάλλευση της τοπικής αγοράς τα πράγματα, σε ό,τι αφορά τις επιπτώσεις πάνω στην ελληνική οικονομία, είναι λιγότερο ξεκαθαρισμένα. Κατ' αρχήν, στον τομέα της απασχόλησης δεν προκύπτει άμεσος ανταγωνισμός με την έννοια που περιγράφηκε παραπάνω. Οι θέσεις εργασίας που δημιουργούνται εκεί αφορούν στην παραγωγή πρόσθετου προϊόντος και όχι σε αντικατάσταση της εθνικής απασχόλησης για την παραγωγή του ίδιου προϊόντος. Ανταγωνισμός στον τομέα της απασχόλησης από αυτήν την κατηγορία επενδύσεων μπορεί να προκύψει μόνο έμμεσα. Η παραγωγή στις γειτονικές χώρες αντιστρατεύεται τις βιομηχανικές εξαγωγές της χώρας, γεγονός που μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις στο επίπεδο της εθνικής παραγωγής και της απασχόλησης. Το αποτέλεσμα αυτό μπορεί να πάρει σημαντικές διαστάσεις, καθώς οι εξαγωγές της χώρας προς τις Χ.Κ.Α.Ε. γνωρίζουν αλματώδη αύξηση τα τελευταία χρόνια. Σύμφωνα με τα τελευταία δεδομένα (1996), οι εξαγωγές της Ελλάδας προς τις Χ.Κ.Α.Ε. διαμορφώνονται σε ποσοστό μεγαλύτερο του 16% των συνολικών εξαγωγών.

Θα πρέπει βέβαια να σημειωθεί ότι ο έμμεσος ανταγωνισμός που συζητάμε εδώ δεν είναι καθόλου αυτονόητος. Η παραγωγή στις βαλκανικές χώρες μπορεί να αφορά σε συμπληρωματικά και όχι σε ανταγωνιστικά προς τις ελληνικές εξαγωγές προϊόντα¹⁰. Μια εναλλακτική δυνατότητα είναι η παραγωγή ενός ανταγωνιστικού προϊόντος στο εξωτερικό και η διακίνηση των υπολοίπων της μητρικής εταιρείας. Σε μια τέτοια περίπτωση οι εξαγωγές της χώρας πλήττονται πολύ λιγότερο. Να προσθέσουμε ακόμα εδώ ότι το σενάριο για τη σχέση μεταξύ εξαγωγών και άμεσων επενδύσεων στις Χ.Κ.Α.Ε. περιπλέκεται περισσότερο λόγω της στενής σύνδεσης του ελληνικού κεφαλαίου με το ξένο. Υπάρχουν ενδείξεις σύμφωνα με τις οποίες το ξένο κεφάλαιο επιχειρεί τη διείσδυση του στα Βαλκάνια μέσω ελληνικών θυγατρικών¹¹, ενώ σε άλλες περιπτώσεις η διείσδυση που επιχειρείται είναι αυτόνομη. Οι επιλογές κάθε φορά εξαρτώνται από τη στρατηγική της συγκεκριμένης πολυεθνικής, από τις γενικότερες τάσεις που διαμορφώνονται σε παγκόσμιο επίπεδο σε επιμέρους κλάδους της βιομηχανίας, αλλά και από τη στρατηγική των ίδιων των ελληνικών επιχειρήσεων. Όλες αυτές οι παράμετροι παραμένουν ακόμα δυσανάγνωστες και καθιστούν το έργο της οριστικής απάντησης για τη σχέση μεταξύ άμεσων επενδύσεων και ελληνικών εξαγωγών εξαιρετικά δύσκολο. Ούτε, τέλος, μπορεί να αποκλειστεί το γεγονός ότι λόγω των τεράστιων αναγκών αυτών των χωρών τα δυο μεγέθη μπορεί και να συμβαδίζουν μεσοπρόθεσμα. Για την ώρα λοιπόν μπορούμε να μιλάμε μόνο για αρχικές ενδείξεις, ενώ παράλληλα επισημαίνουμε την ανάγκη για διεξαγωγή περαιτέρω έρευνας.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της πρωτογενούς έρευνας (Λαμπριανίδης κ.ά., 1997) οι επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία από την πραγματοποίηση επενδύσεων στο εξωτερικό με κίνητρο την εκμετάλλευση της τοπικής αγοράς είναι θετικές. Η αισιόδοξη αυτή εικόνα έχει δυο αλληλοσχετιζόμενες πλευρές και αφορά τόσο στην εγκατάσταση των επιχειρήσεων όσο και στη φάση της λειτουργίας τους. Κατα πρώτο λόγο, λοιπόν, πολλές επιχειρήσεις που ιδρύθηκαν στις Χ.Κ.Α.Ε. προμηθεύτηκαν μέρος του παραγωγικού τους εξοπλισμού από την Ελλάδα. Το φαινόμενο αυτό χαρακτηρίζει έντονα τους κλάδους των τροφίμων, των ποτών και του καπνού. Στους κλάδους αυτούς η Ελλάδα έχει μια αξιόλογη σχετικά παράδοση, στον τομέα παραγωγής εξοπλισμού και παραγωγικών εγκαταστάσεων· πρόκειται κυρίως για μηχανήματα επεξεργασίας καπνού, δεξαμενές οινοποίησης, συσκευαστήρια φρούτων, ψυγεία επαγγελματικής και βιομηχανικής χρήσης κ.λ.π. Κατά δεύτερο λό-

γο, πολλές επιχειρήσεις υποστήριξαν ότι τις πρώτες ύλες που επεξεργάζονται εκεί τις προμηθεύονται από την Ελλάδα, ενώ κάποιες άλλες δήλωσαν ότι προμηθεύονται μέρος μόνο των πρώτων υλών από την Ελλάδα. Τα στοιχεία αυτά είναι ενθαρρυντικά για τρεις σημαντικούς λόγους:

- Διευρύνουν το φάσμα των ελληνικών εξαγωγών με αποτέλεσμα τη μικρότερη εξάρτηση από συγκεκριμένα προϊόντα.
- Καθιστούν τις ελληνικές εξαγωγές λιγότερο ελαστικές ως προς τις κυκλικές διακυμάνσεις των οικονομιών του εξωτερικού.
- Διευκολύνουν την αναδιάρθρωση και δυναμικά την αναβάθμιση της ελληνικής βιομηχανίας στο διεθνή καταμερισμό εργασίας.

Η αισιοδοξία που διαγράφουν οι παραπάνω προκαταρκτικές ενδείξεις για το μέλλον της ελληνικής βιομηχανίας δεν πρέπει να είναι υπέρμετρη. Θα μπορούσαν να αναφερθούν παράλληλα πολλοί λόγοι γύρω από τις εγγενείς αδυναμίες της ελληνικής βιομηχανίας, οι οποίοι δημιουργούν σκεπτικισμό. Η συζήτηση βέβαια αυτή ξεφεύγει από τα όρια της παρούσας εργασίας. Πριν κλείσουμε ωστόσο θεωρούμε απαραίτητο να αναφερθούμε σύντομα σε μια αρνητική διάσταση του τρόπου διεξόδου των ελληνικών επιχειρήσεων στις γειτονικές χώρες και η οποία κατά τα φαινόμενα τίθεται εδώ με τους όρους της παραπάνω ανάλυσης. Η διάσταση αυτή, αν και από την άποψη του οικονομικού ορθολογισμού σε επίπεδο επιχείρησης είναι πέρα για πέρα κατανοητή, εγείρει κάποιες επιφυλάξεις ως προς τη μακροχρόνια στόχευση των ελληνικών επιχειρήσεων. Πρόκειται, λοιπόν, για την τάση πολλών επιχειρήσεων να συνδυάζουν την επένδυση στο εξωτερικό με μεταφορά του παλαιού παραγωγικού εξοπλισμού από τη μητρική εταιρεία. Η κίνηση αυτή συνοδεύεται συχνά από αντικατάσταση του παλαιού εξοπλισμού της μητρικής επιχείρησης με νέο. Ο συνδυασμός αυτών των δύο κινήσεων έχει δύο σημαντικές οικονομικές πλευρές. Από τη μία πλευρά περιορίζει τον κίνδυνο της επένδυσης στο εξωτερικό λόγω του χαμηλού κόστους, που συνεπάγεται η χρήση απαξιωμένου κεφαλαίου. Από την άλλη μεριά, η όποια κερδοφορία της θυγατρικής μονάδας λειτουργεί ως μορφή επιχορήγησης για τον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό της μητρικής εταιρείας. Ωστόσο, η συμπεριφορά αυτή, παρά τα σημαντικά οικονομικά πλεονεκτήματα που τη χαρακτηρίζουν δεν παύει να δημιουργεί ανησυχίες εξαιτίας της λογικής που την υπογραμμίζει: ότι δηλαδή η αγορά των χωρών της Κ.Α.Ε. είναι λιγότερο απαιτητική έναντι της ελληνικής ως προς την ποιότητα του προϊόντος. Το

πρόβλημα αυτό είναι ανεξάρτητο από την ικανότητα του παλαιού μηχανολογικού εξοπλισμού να λειτουργεί ομαλά, χωρίς δηλαδή διακοπές και ελλείψεις, στο νέο περιβάλλον. Στο βαθμό που η λογική αυτή δεν εγκαταλειφθεί σύντομα οι κίνδυνοι να βρεθούν οι ελληνικές επιχειρήσεις του εξωτερικού μπροστά στα ίδια προβλήματα που αντιμετώπισε το σύνολο της ελληνικής βιομηχανίας στη δεκαετία του 1980 είναι ορατοί.

Σημειώσεις

1. Χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης.
2. Για παράδειγμα το 1993 το επίπεδο του ωρομισθίου στη Βουλγαρία ήταν μόνο 0,33 δολάρια εν συγκρίσει με 4 δολάρια στην Ελλάδα (ILO, 1995).
3. Πρόκειται για τις χώρες: Πολωνία, Τσεχία, Σλοβακία και Ουγγαρία.
4. Το εμπειρικό υλικό αυτού του άρθρου βασίζεται σε πρόσφατη έρευνα των συγγραφέων. Η έρευνα συντάχτηκε το 1997 για το Υπουργείο Ανάπτυξης στα πλαίσια της χάραξης της Νέας Βιομηχανικής Στρατηγικής και συμμετείχαν οι: Καλανταρίδης Χρ., Κουρτέσης Αρτ., Καραγιάννη Στ., Κατσίκας Ηλ. και Λαμπριανίδης Α. Επιστημονικός υπεύθυνος της έρευνας ήταν ο κ. Λαμπριανίδης Α. με το όνομα του οποίου θα γίνεται στη συνέχεια η αναφορά στην πηγή αυτή.
5. Οι επιχειρήσεις που μεταφέρουν στο εξωτερικό δύο τουλάχιστον στάδια της παραγωγής ανέρχονται στο ποσοστό του 81 % (Λαμπριανίδης κ.ά., 1997).
6. Περιπτώ βέβαια να τονιστεί εδώ ότι ορισμένες περιοχές υφίστανται τις συνέπειες αυτής της πορείας με εντονότερους ρυθμούς. (Για παράδειγμα, στο Ν. Δράμας μειώθηκε η απασχόληση στον κλάδο του ενδύματος από 6.320 άτομα το 1988 σε 1.750 το 1996 και ο αριθμός των επιχειρήσεων με πάνω από 10 απασχολούμενους από 43 σε 18).
7. Επισημαίνεται εδώ ότι η συζήτηση επικεντρώνεται στο επίπεδο της απασχόλησης και όχι του εισοδήματος, το οποίο επηρεάζεται προφανώς από την σύνθεση της απασχόλησης στους αντίστοιχους κλάδους και τα επιμέρους καθήκοντα.
8. Η ΕΣΥΕ δεν κατασκευάζει δείκτες βιομηχανικής παραγωγής με τριψήφιο κωδικό.
9. Τέτοια φαινόμενα είναι σήμερα ορατά.
10. Η θέση για τη μη ύπαρξη ανταγωνιστικής σχέσης μεταξύ εξαγωγών και επενδύσεων στο εξωτερικό υποστηρίχτηκε από τον Amin (1974). Για λόγους προφανείς το ενδεχόμενο αυτό είναι πολύ περιορισμένο για την ελληνική βιομηχανία.

11. Η έννοια των θυγατρικών εδώ πρέπει να κατανοηθεί με ευρύτητα έτσι ώστε να περιλαμβάνει την ενσωμάτωση όλων των συμφερόντων του ξένου κεφαλαίου ανεξάρτητα από την μορφή συνεργασίας και παρουσίας του στο ελληνικό έδαφος.

Βιβλιογραφία

- Amin S., *Capital Accumulation on World Scale*, Monthly Review Press, 1974.
- Βαλντέν Σ. κ.ά., *Η διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης και η Ελλάδα*, Έκθεση προς το Υπ. Εξωτερικών, ΕΚΕΜ, Αθήνα, 1995.
- Γιαννίτσος Τ., *Η ένταξη στην Ε.Κ. και οι επιπτώσεις στη βιομηχανία και στο εξωτερικό εμπόριο*, IMM, 1988.
- Γιαννίτσος Τ., *Η δυναμική των σχέσεων εξειδίκευσης μεταξύ Ελλάδας-Ισπανίας-Πορτογαλίας-Τουρκίας και Ξένες Επενδύσεις στην Ελλάδα την δεκαετία του 1980*, ΕΚΕΜ-Παπαζήσης, Αθήνα, 1992.
- Γιαννίτσος Τ., «Βιομηχανική πολιτική, αποβιομηχάνιση και φθίνουσες περιοχές», στην *Ημερίδα του Ινστιτούτου Στρατηγικών και Αναπτυξιακών Μελετών* 3.4.1996.
- Γιαννίτσος Τ., Συνέντευξη, «Η ελληνική παραγωγή εκτός συνόρων», *ΕΠΙΛΟΓΗ*, Φεβρ. 1997.
- Dunning J.H., «Re-evaluating the benefits of foreign direct investment», *Transnational Corporations*, vol. 3(1), 1994, σελ. 23-51.
- EBRD, *Transition Report*, London, Oct. 1994.
- Hunya G., «Foreign direct investment and privatisation in Central and Eastern Europe», *Communist Economies and Economic Transformation*, vol. 4(4), 1992, σελ. 501-511.
- Krugman P., *Η εποχή των μειωμένων προσδοκιών*, Πόλις, Αθήνα, 1995, [1994].
- Krugman P., *Pop internationalism*, MIT Press, Cambridge Mass., London, 1996.
- Λαμπριανίδης Λ., Καλανταρίδης Χρ., Καραγιάννη Στ., Κατσίκας Η. και Κουρτέσης Αρτ., *Η ελληνική βιομηχανία στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη*. Υπουργείο Ανάπτυξης (πολυγραφ.), 1997.
- Lankes H.P., Venables A. J., «Foreign direct investment in econo-

- mic transition: the changing pattern of investments», *Economics of Transition*, Vol 4 (2), 1996, σελ. 331-347.
- Meyer K.E., «Foreign direct investment in the early years of transition: a survey», *Economics of Transition*, vol 3 (3), 1995, σελ. 301-320.
- Μητσός Α., *Η ελληνική βιομηχανία στη διεθνή αγορά*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1984.
- Ozawa T., «Foreign direct investment and economic development», *Transnational Corporations* 1(1), 1992, σελ. 27-54.
- Sheehy J., «Foreign direct investment in the CEECs», in: European Commission 1994, *European Economy Reports and Studies*, vol. 6, 1994, σελ. 131-148.
- UN, *World Investment Report 1991, The Triad in Foreign Direct Investment*, United Nations, 1991.
- UN, *World investment directory 1992, Vol II, Central and Eastern Europe*, United Nations, 1992.
- UN, *World Investment Report 1993, Transnational corporations and integrated international production*, United Nations, 1993.
- UN, *World Investment Report 1994, Transnational corporations employment and the workplace*, United Nations, 1994.
- UN, «Evaluating the Uruguay Round», *World Economy*, 1995.
- World Bank, *World Development Report*, World Bank, Washington, 1995.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΙΝΑΚΑΣ 1
ΑΕΠ κατά κεφαλή (σε \$, τρέχουσες ισοτιμίες)

Χώρα	1991	1992	1993	1993β	1994
Βιζεγκραντ					
Πολωνία	1956	1846	1691	5000	2420
Τσεχία	2129	2752	3061	7550	3200
Ουγγαρία	3036	3444	3555	6050	3840
Σλοβακία	1902	1058	1103	6290	2250
Βαλτική					
Λιθουανία	300	300	800	5010	1350
Λεττονία	300	400	1100	3110	2320
Εσθονία	300	600	900	6320	2820
Βαλκανική					
Αλβανία				999	380
Βουλγαρία	877	1225	1410	4100	1250
Ρουμανία	1241	853	1083	2800	1270
τ. Γιουγκοσλαβία					
Σλοβενία	6339	6174	5874	10585	7040
Κροατία					2560
ΠΓΔΜ					820
Λευκορωσία (Μπελαρούς)				6240	2160
Ουκρανία	190	380	190		1910
Μολδαβία				2870	870
Βοσνία-Ερζεγοβίνη					
Ο.Δ. Γιουγκοσλαβίας					
Ρωσία	284	535	1174	5050	2650
Μογγολία					
Υπερκαυκάσιες					
Αρμενία				2040	680
Γεωργία				1750	na
Αζερμπαϊτζάν				2190	500
Κεντρική Ασία					
Καζακστάν	160	340	1500		1160
Ουζμπεκιστάν					960
Κιργισία					630
Τουρκμενιστάν					na
Τατζικιστάν					
ΕΛΛΑΔΑ					7700

Πηγή: Βαλκανική ενημέρωση, τόμ. 27, Βαλκανική ενημέρωση, τόμ. 35 (για 1993β) και World Bank (1997, σελ. 188-89).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2
Επενδύσεις επιλεγμένων χωρών σε Χ.Κ.Α.Ε. (%)

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Αυστρία										
Κ.Α.Ε.	0	0	2,27	2,86	6,14	22,7	39,33	25,15	40,01	42,45
Βουλγαρία	0	0	0	0	0	0	0	0,00	0,12	0,80
Τσεκία	0	0	0	0	0	1,08	7,3	6,86	12,60	12,62
Ουγγαρία	0	0	2,27	2,85	6,14	21,62	29,33	15,66	16,75	13,49
Πολωνία	0	0	0	0	0	0	2	0,73	0,70	0,73
Ρουμανία	0	0	0	0	0	0	0	0,00	0,06	0,51
ΕΣΣΔ	0	0	0	0	0	0	0	0,29	0,47	0,58
Γαλλίας										
Κ.Α.Ε.	0,08	0,28	0,00	0,12	0,05	0,18	1,19	2,13	2,26	2,29
Βουλγαρία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,05
Τσεκία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,22	0,46
Ουγγαρία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,87	0,61
Πολωνία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-0,07	0,07
Ρουμανία	0,06	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,07	0,07
ΕΣΣΔ	0,00	0,00	0,00	0,06	0,01	0,03	0,18	0,33	0,15	1,0
Φιλανδίας										
Κ.Α.Ε.	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-4,92	2,52	0,87
Βουλγαρία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Τσεκία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Ουγγαρία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-0,74	0,94	0,21
Πολωνία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-0,44	0,46	0,04
Ρουμανία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
ΕΣΣΔ	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-1,93	-0,20	0,31
Δανίας										
Κ.Α.Ε.	0,00	0,02	0,40	0,17	0,12	0,10	0,45	0,76	4,16	1,36
Βουλγαρία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Τσεκία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,29
Ουγγαρία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,30	0,29	0,00	0,37
Πολωνία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,14	0,28	0,00	0,37
Ρουμανία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
ΕΣΣΔ	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,12
Βελγίου & Λουξεμβούργου										
Κ.Α.Ε.	0,00	0,00	-0,24	1,38	0,13	0,59	4,75	0,38	8,30	2,46
Βουλγαρία	0,00	0,00	0,00	0,08	-0,04	-0,02	0,18	0,02	0,47	-0,77
Τσεκία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-0,06	1,00	0,27	0,52	3,16
Ουγγαρία	0,00	0,00	0,00	0,27	0,13	0,14	0,99	0,09	3,42	-1,53
Πολωνία	0,00	0,00	-0,33	0,95	-0,02	-0,13	0,09	0,08	1,92	-1,15
Ρουμανία	0,00	0,00	0,06	0,05	-0,01	0,00	0,00	0,00	0,01	1,32
ΕΣΣΔ	0,00	0,00	0,01	0,02	0,06	0,55	2,32	-0,13	0,01	0,55

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 (συνέχεια)

Ισπανίας										
Κ.Α.Ε.	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,21	0,25	0,35	0,54
Βουλγαρία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	-0,01	0,00	0,00
Τσε/κία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,03	0,01	0,06
Ουγγαρία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03	0,11	0,01	0,11
Πολωνία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,09	0,27	0,15
Ρουμανία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,00	0,00
ΕΣΣΔ	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,14	0,01	0,05	0,09
Σουηδίας										
Κ.Α.Ε.	0,06	0,00	0,00	0,02	0,05	0,09	0,24	6,37	5,80	1,19
Βουλγαρία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Τσε/κία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03	0,04	2,06	0,18
Ουγγαρία	0,06	0,00	0,00	0,01	0,05	0,02	0,12	2,97	1,48	0,20
Πολωνία	0,01	0,00	0,00	0,01	0,00	0,07	0,09	0,80	1,04	0,36
Ρουμανία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,04	0,00	0,00
ΕΣΣΔ	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,08	0,08	-0,27
Μεγ. Βρετανίας										
Κ.Α.Ε.	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03	0,16	1,52	0,27	1,18
Βουλγαρία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,03	0,03	0,15
Τσε/κία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,07	0,04	0,23
Ουγγαρία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,14	0,50	0,08	0,43
Πολωνία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,46	0,07	0,36
Ρουμανία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,04	0,04
ΕΣΣΔ	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03	0,02	-0,03	-0,09	0,06	0,64
ΗΠΑ										
Κ.Α.Ε.	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,83	1,19	2,16	1,52
Βουλγαρία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02
Τσε/κία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,26	0,03	0,15
Ουγγαρία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,46	0,53	0,36	1,01	0,25
Πολωνία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,09	0,42	0,25	0,22
Ρουμανία	0,00	0,00	-0,02	0,01	0,01	0,00	0,02	0,02	0,02	0,05
ΕΣΣΔ	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,18	0,04	0,29	0,27
Γερμανίας										
Κ.Α.Ε.	0,14	0,09	0,29	0,30	0,56	0,80	3,54	5,83	10,14	12,95
Βουλγαρία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,04	0,02	0,03	0,36
Τσε/κία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	2,06	1,90	2,66	4,11
Ουγγαρία	0,01	0,02	0,01	0,08	0,25	0,53	1,06	2,80	3,45	3,51
Πολωνία	0,00	-0,01	0,01	-0,06	0,01	0,02	0,17	0,56	1,75	1,55
Ρουμανία	0,00	0,00	-0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,04	0,03	0,06
ΕΣΣΔ	0,00	0,01	0,03	0,04	0,11	0,09	-0,21	0,06	0,11	0,63
Ολλανδίας										
Κ.Α.Ε.	0,00	-0,21	0,10	0,10	0,09	0,05	1,47	4,64	4,40	2,21

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 (συνέχεια)

Ολλανδίας										
Κ.Α.Ε.	0,00	-0,21	0,10	0,10	0,09	0,05	1,47	4,64	4,40	2,21
Βουλγαρία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Τσεκία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,09	1,55	0,88	0,27
Ουγγαρία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,67	1,11	1,23	0,69
Πολωνία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,53	0,29	0,96	1,14
Ρουμανία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01
ΕΣΣΔ	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-0,13	-0,08
Ιαπωνίας										
Κ.Α.Ε.	0,00	0,00	0,02	0,02	0,03	0,10	0,56	0,15	0,30	0,35
Βουλγαρία		0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Τσεκία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,02	0,00
Ουγγαρία	0,00	0,00	0,02	0,00	0,00	0,05	0,44	0,01	0,20	0,10
Πολωνία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,02	0,01
Ρουμανία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
ΕΣΣΔ	0,00	0,00	0,00	0,02	0,03	0,04	0,12	0,13	0,06	0,05
Νορβηγίας										
Κ.Α.Ε.	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,67	
Βουλγαρία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	
Τσεκία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,28	
Ουγγαρία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,24	
Πολωνία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,53	
Ρουμανία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	
ΕΣΣΔ	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	
Ιταλίας										
Κ.Α.Ε.	0,00	0,25	0,53	0,18	2,47	0,65	0,53	1,63	6,00	2,78
Βουλγαρία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,01
Τσεκία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,74	0,16	0,21
Ουγγαρία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,45	0,71	0,44
Πολωνία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,37	4,25	0,73
Ρουμανία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-0,45	0,04	0,08
ΕΣΣΔ	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,06	0,07

Πηγή: *OECD International Direct Investments Statistics Yearbook.*

ΠΙΝΑΚΑΣ 3
Ελληνικές επενδύσεις στις Χ.Κ.Α.Ε. κατά κλάδο επενδυτικής δραστηριότητας και χώρα (α.α.)

	Αλβα- νία	Βουλ- γαρία	Ρου- μανία	ΠΓ- ΔΜ	Ουκρα- νία	Πολω- νία	Ουγ- γαρία	Ν. Γιου/ βία	Λιθουα- νία	Ρω- σία	Μολδα- βία	Γερμ- γία	Αρμε- νία	Σερ- βία	Σύνο- λο	α.α.	%
Σύνολο	7	2													9	0,9	
Πρωτογενή Γεωργικές καλλιέργειες	1	2													3		3
Ιχθυοτροφεία	6														6		6
Σύνολο	127	89	23	3	9	4	3	3	0	13	2	0	1	0	277	100	30,0
Βιομηχανίας/ Ορυχεία/ Λατομεία	4																
Τρόφιμα γαλακτοκο- μικά/τυροκο- μείο/παγωτά	7	4	1												4	1,4	
Άρτος/κρουα- σάν/βουτήμα- τα/σκολάτα/ γαριδάκια	1	5	2		1				2						11	4,0	
Ζύμωτικά Ξηροί καρποί κονσερβο- ποιείο		1			1				1						2	0,7	
															1	0,4	
		1													1	0,4	

ΠΙΝΑΚΑΣ 3 (συνέχεια)

ελιές/ελαίο- τριβείο	5	1									6	2,2
αλλαντικά/ κρεατοσκευά- σματα	1	2	1	3	1	1	1				10	3,6
παιδικές τροφές διαλογή	1	1									1	0,4
φρούτων τρόφιμα	1										1	0,4
άγνωστο		2									2	0,7
κτηνοτροφικές/ πηνοτροφικές	8										8	2,9
Κυλινδρόμυλοι/ Ζωοτροφές	2	2	1								5	1,8
Ποτά	7	8	5	1	1	1	4	1	1		29	10,4
επεξεργασία κα- πνού/βιομ/γία ταιγάρων	6			1	3				1		11	4,0
κλωστούφαντουρ- γία-ένδυση-υπό- δηση											131	47,3
εκκοκιστήριο βόμβακος	45	46	4	2	1	1	1				1	0,4
έταμο ένδυμα κλωστούφα- ντουργία	22	1		1							24	8,7

ΠΙΝΑΚΑΣ 3 (συνέχεια)

υποδημάτων ενδιάμεσες εισροές	4	1				2	7	2,5								
οικοδομικά υλικά	9						41	14,8								
ξύλο	5						9	3,2								
έπιπλο	2	2	1				5	1,8								
ψυγεία			1				5	1,8								
κιβώτια/είδη συσκευασίας	1	2	1				1	0,4								
χάρτου φύλλα PVC	2			2		1	4	1,4								
μεταλλικά εξαρτήματα	3						5	1,8								
παραγωγή χρωμάτων	1	3					2	0,7								
αλουμινίου λοιπές βιομηχανίες		2					3	1,1								
Σύνολο Εμπορίου/υπηρεσιών	111	314	181	3	8	0	2	1	1	6	5	5	0	1	638	69,1
Γενικό Σύνολο	245	405	204	6	17	4	5	4	1	19	7	5	1	1	924	100
										5				1	0,4	